

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2013 – 2014

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Lucie Chodurová

Vliv rodiny na psychosociální vývoj dítěte

Praha 2014

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Albína Měchurová

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR COMBINED STUDIES

2013 - 2014

BACHELOR THESIS

Lucie Chodurová

**Family influence on the psychosocial development
of the child**

Prague 2014

The Bachelor Thesis Work Supervisor: PhDr. Albína Měchurová

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 14. února 2014

Lucie Chodurová .....

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucí mé bakalářské práce, PhDr. Albíně Měchurové, za odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi v průběhu tvorby bakalářské práce poskytla. Děkuji také všem, kteří mi poskytli intimní informace o sobě a své rodině proto, abych mohla vytvořit případy pro kazuistiku.

Anotace

Rodinné prostředí je významným a neodmyslitelným sociálním prostředím, které sehrává důležitou roli v životě každého jedince. Vliv tohoto prostředí je tak hluboký a dominantní, že rozhodujícím způsobem ovlivňuje to, jak se bude jedinec během celého života cítit, chovat, jednat s lidmi a navazovat vztahy. Má také vliv na jeho vlastní fyzický, duševní, mravní a sociální vývoj.

Právě na negativní vlivy rodiny jsem se zaměřila ve své bakalářské práci, ve které chci poukázat na problematiku sociálního prostředí rodiny, na objasnění základních pojmů týkajících se rodiny a sociálního vývoje jedince a na významné protektivní a rizikové socializační faktory uplatňované ve výchově, které mají negativní dopad na psychosociální vývoj dítěte. V závěrečné části se zabývám jednotlivými případovými studii dětí z nefunkčních rodin, pomocí kterých jsem se snažila nastínit individuální prožívání jejich životní situace a negativní důsledky z toho plynoucí, které mohou ovlivnit soužití těchto jedinců i do budoucna. Tyto životní příběhy pak svou jedinečností dodávají teoretickým otázkám konkrétní rozměr.

Klíčové pojmy

Deprivace, komunikace, rodiče, rodina, sebedůvěra, úzkost, výchova.

Annotation

Our family is significant and inherent social environment which plays important role in every individual's life. The influence of this environment is so utter and dominant that decisively effects the way every person will feel, act and interact with people and build relationships in his future life. It also influences individual's physical, mental, moral and social evolution.

In my bachelor's thesis I focused on negative influence of family. I want to point out to social family ambience issue, to clarification of basic term related with family and social evolution and also to important protective and risk social factors applied in upbringing which have negative influence on social-psychological development of a child. In the final part of my work I deal with individual case studies of children coming from dysfunctional families. I was trying to outline their experience with their life situation and its negative consequences for their future lives. These unique life stories provide the particular dimension to the theoretical queries.

Key words

Anxiety, communication, deprivation, education, family, parents, self-confidence.

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 RODINA.....	11
1.1 Funkce rodiny	11
2 VZTAHY V RODINĚ.....	14
2.1 Citový vývoj.....	14
2.2 Období dospívání z pohledu rodičů	15
2.3 Vztah rodičů mezi sebou	17
2.4 Vztah otce a dcery	17
2.5 Jak s dítětem jednat v jednotlivých vývojových obdobích	18
2.6 Sourozenecké konstelace	21
3 KOMUNIKACE V RODINĚ.....	23
3.1 Styly komunikace podle Špaňhelové	24
4 VÝCHOVA V RODINĚ	29
4.1 Identita	30
4.2 Odměny a tresty.....	31
5 PATOLOGICKÉ JEVY V RODINĚ.....	33
5.1 Konflikty v rodině.....	34
5.2 Poruchy chování	35
5.3 Domácí násilí v rodině.....	36
5.4 Neúplná rodina.....	37
5.5 Rozvod.....	38
5.6 Psychická deprivace u dětí.....	40
5.6.1 Náprava deprivčních poruch	42
5.7 Sexuální zneužívání dítěte	42
5.8 Týrání dítěte.....	44

5.9	Zanedbávání dítěte	44
5.10	Vliv alkoholismu nebo užívání drog u rodičů.....	45
6	JAK VYCHOVAT PSYCHICKY ODOLNÉ DÍTĚ.....	48
7	KAZUISTIKY	51
7.1	Případ č. 1.....	51
7.1.1	Rozbor případu č. 1.....	52
7.2	Případ č. 2.....	53
7.2.1	Rozbor případu č. 2.....	53
7.3	Případ č. 3.....	54
7.3.1	Rozbor případu č. 3.....	55
7.4	Případ č. 4.....	56
7.5	Případ č. 5.....	56
7.6	Závěry zkoumání.....	57
	ZÁVĚR.....	59
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	60
	SEZNAM ZKRATEK.....	63
	SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ A TABULEK	64

ÚVOD

Rodina je základním stavebním prvkem každé společnosti a právě rodinné prostředí významně ovlivňuje způsob, jak se bude dále člověk během života socializovat, jaké bude zaujímat místo ve společnosti a jaká bude jeho sociální role. Vlivy rodiny na vývoj dítě mohou být dvojího typu: ty, které dítě ovlivní kladně a ty, které jej ovlivní záporně. Ve své práci jsem se rozhodla věnovat druhé skupině, tedy tomu, jak rodiče negativně ovlivňují vývoj svých dětí, jakým způsobem je citově a psychicky poškozují a čím vším jim znemožňují další klidný a vyrovnaný život.

Problematika rodiny s vybranými patologickými jevy je velice závažný protispolečenský jev, který se v naší společnosti vyskytoval od nepaměti, ale v minulosti se o těchto problémech téměř nehovořilo. V 18. a 19. století byla klasická rodina vícegenerační, byla rodinou monogamní, kde hlavní roli zastával otec. I ekonomická aktivita byla výraznější, a to především ve výrobní oblasti. Všichni členové rodiny byli zapojeni do tohoto procesu.

Současnou situaci rodiny můžeme nazvat jako adaptační proces. Toto tvrzení můžeme zdůvodnit řadou nepříznivých demografických ukazatelů, jako je vysoká rozvodovost, zvyšující se počty dětí narozených mimo manželství, nepříznivá ekonomická situace mladých rodin, nedostatek bytů a vysoká nezaměstnanost. Je tedy zjevné, že se současná rodina nachází v krizi. V tomto ohledu je zde viditelný trend vzrůstajícího počtu neúplných rodin, ty se v poslední době stávají novým dominantním typem rodinného soužití. Společnost tento postupný vývoj nevnímá jako něco neobvyklého, a proto se existence těchto rodin pro společnost stává přirozenou, přestože představuje negativní důsledky pro dítě v této rodině.

„Vliv rodiny na psychosociální vývoj dítěte“ jsem jako téma své bakalářské práce zvolila nejen proto, že se jedná o aktuální společenské téma, ale také kvůli svým negativním zkušenostem, se kterými jsem se setkala při výkonu svého povolání. Zajímalo mne, odkud problémy mladistvých pramení, proto jsem chtěla využít příležitosti, uchopit toto téma z odborné stránky a prostudovat odbornou literaturu věnovanou tomuto tématu.

První část bakalářské práce se skládá ze šesti kapitol. První kapitola je zaměřena na vysvětlení pojmu rodina, její funkci a rodinné prostředí. Ve druhé kapitole je věnována pozornost vztahům v rodině, jakožto nejdůležitějšímu kontaktu mezi rodiči a dětmi, který ovlivňuje úspěšnou či neúspěšnou socializaci každého člověka během života. Třetí kapitola se věnuje komunikaci v rodině, jsou zde vysvětleny jednotlivé styly

komunikace. Ve čtvrté kapitole se zabývám výchovou dítěte, pátá kapitola je zaměřena na nejčastější patologické jevy v rodině. Poslední kapitola zpracovává jakýsi návod, jak vychovat psychicky odolné dítě, které bude spokojené a šťastné, bude se zdravě vyvíjet a nebude v dospělosti trpět pocity méněcennosti.

Hlavním cílem mé bakalářské práce bylo shromáždit souhrnné informace především o patologických jevech vyskytujících se v rodinách a prostřednictvím kazuistik nastínit tyto situace z životních příběhů, které jsem sestavila. Tato práce je teoreticko empirická, ve svém šetření jsem zvolila metodu rozhovoru a metodu sledování, které jsem uplatnila při výkonu svého povolání policistky a setkala se tak s těmito patologickými jevy přímo v postižených rodinách. Rozhovorem jsem zjišťovala širší souvislosti a konkrétnější informace o zkoumané rodině. Chtěla jsem se dostat hlouběji do problémů a vztahů rodiny, abych pochopila důvody jednání jedinců. Další kazuistiky jsou převzaté a řádně citované od autorů, kteří se touto problematikou odborně zabývali.

Mými pracovními hypotézami bylo především zjistit, zda znamená rozpad rodiny pro dítě prožívání negativních emocí, zda může rodina představovat rizikový faktor pro budoucí prokreační rodinu dítěte a zda se požívání alkoholu v rodině podílí na celkovém rozpadu rodiny, což se také budu snažit na základě jednotlivých kazuistik dokázat.

1 RODINA

„Manželství, rodina a domov má být zázemím člověka. Domov je totiž víc než nádražní peron, kam se přichází, kudy se prochází, odkud se nepřetržitě odchází. Není ani nocležna, ani příležitostná stravovna.“ (J. Procházka)

Rodina modifikuje základní postoj dítěte ke světu. Vysokou měrou se podílí na rozvoji pocitů sebejistoty a sebedůvěry, na nichž závisí uplatnění schopností tohoto dítěte. Rodina dítě dále ovlivňuje biologicky i sociálně. Rodiče mají více či méně podobné dispozice jako děti a v závislosti na svých schopnostech je také určitým způsobem vychovávají. Rodiče, kteří dosáhli vyšší sociokulturní úrovně, bývají v tomto směru motivovanější, považují vzdělání za důležité i pro svoje děti. Rodina má pro vývoj dítěte výjimečný význam z toho důvodu, že dítě v jejím prostředí tráví nejvýznamnější období svého života, dětství, kdy se kladou základy k celé pozdější lidské osobnosti. Právě dětství, a to především prvních šest let života, je považováno z hlediska tělesného i duševního vývoje za nejdůležitější období lidského věku.

1.1 Funkce rodiny

V současné společnosti máme spoustu nových technologií, které nám umožňují být stále ve spojení, ale přitom jsme čím dál osamělejší. Právě osamělost je jedním z faktorů, které dělají dnešní rodičovství čím dál těžší. V minulosti lidé žili více v komunitě, což se netýkalo pouze samotné rodiny, ale celého okruhu sousedů a přátel. Dnes máme přátele na druhé straně zeměkoule, ale vztahy s nejbližšími jsou minimální. Dále je to perfekcionismus moderní doby, který dnešnímu rodičovství přidává na náročnosti. Jsou to ambice být perfektní matkou, které nebyly snad nikdy tak vyhocené jako dnes. Vycházejí desítky knižních titulů, jak dítě vychovávat, jak pochopit a nepromarnit jeho talent, jak ovlivnit vývoj ještě nenarozeného dítěte v těhotenství a další. Péče o děti je dnes oproti všem vymoženostem stále náročnější také z důvodu, že se jejich dětství prodlužuje. Zatímco před třiceti lety bylo osmnáctileté dítě výdělečně činné a následující rok založilo vlastní rodinu, dnes ve třiceti studuje v pořadí druhou či třetí vysokou školu, kterou financují rodiče a o zázemí a stravu má rovněž postaráno. Nyní je hlavním úkolem rodičů napomoci dítěti naplnit jeho jedinečný potenciál a dokázat se prosadit, ale naprosto se zapomíná na to, jak dítě zařadit do společnosti. Díky tomu vyrostla generace sebestředných a panovačných dětí, které respektují jen samy sebe a neohlížejí se na potřeby

ostatních. Pokud tedy mají z dětí vyrůst skutečné osobnosti se zdravým sebevědomím a sociálním cítěním, potřebují být vedeny a vychovávány, potřebují vzory, které jim nabídnou a ukážou cestu a poskytnou ochranu a jistotu.

Langmeier a Matějček (1974, s. 139-141) uvádějí, že rodina má v naší dnešní společnosti ústřední význam pro duševní vývoj dítěte. Přirozeným, spontánním způsobem tu plní každý jednotlivý člen jistou roli a naplňuje vitální potřeby dítěte – fyzické, citové, intelektuální a morální. V prvním období je to za normálních podmínek matka, která dítě nejen ošetřuje, ale dává mu i první intenzivní podněty emoční, když je chová, laská, směje se na ně a hovoří k němu. Role otce jako jistého vzoru chování i jako zdroje jistoty a autority stoupá v pozdějším věku, ale už v předškolním věku je velmi patrná. Význam sourozenců nelze rovněž přehlížet. Celková atmosféra rodiny, která silně formuje vyvíjející se osobnost dítěte, je zřejmě závislá na ustavičném těsném soužití všech těchto členů. Chybí-li tedy v rodině některý základní člen, dochází snadno k ohrožení dítěte deprivací, neboť nelze vždy zastoupit roli, kterou měl tento člen plnit vůči dítěti a vůči celé rodině. Nejzávažnější nebezpečí pro vývoj dítěte, zejména v útlém věku, nastává tehdy, když chybí matka. Na ní závisí nejen ošetřování, ale také uspokojování většiny jeho duševních potřeb, to ona je základem jeho vztahu k člověku a jeho důvěry v okolní svět.

Dále Langmeier a Matějček označují rodinné prostředí tím nejdůležitějším prostředím, které má vliv na dítě, protože je prvním prostředím, které dítě po narození poznává. Člověk je tvor společenský a jeho základní přirozeností je žít mezi lidmi. Se společenskou izolací a neúspěchy v sociálních vztazích se každý člověk vyrovnává velmi obtížně a cítí se ohrožen ve svém lidství. Potřeba sounáležitosti je velmi silná v každém věku, avšak nejvíce v období dětství. O tom, jak úspěšně se jedinec začlení do společnosti, rozhoduje z velké části prostředí, ve kterém člověk vyrůstal v dětství. Tím je prostředí rodinné. Rodina je jedním z nejdůležitějších činitelů ve vývoji dítěte, která na něj od narození působí vědomými i nevědomými podněty a utváří jeho osobnost. Způsob výchovy ovlivňuje celá řada faktorů, např. sociální postavení rodičů, jejich věk a vzdělání, kulturní úroveň rodiny a její početnost, ale i jejich způsob soužití.

Rodinné zázemí dává dětem především pocit bezpečí. Ideální je, pokud rodina plní všechny své funkce (biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, emocionální a výchovnou). V dnešní době se objevuje stále více rodin, které nefungují tak, jak by měly. Stále častěji se vyskytuje u některého z rodičů nadměrné pracovní vytížení, což má za následek nedostatek času na děti, dále pak požívání alkoholu rodiči nebo

nedostatečné finanční zajištění rodiny. U dětí rodičů, kteří se chovají asociálně, jsou závislí na alkoholu, berou drogy nebo byli opakovaně odsouzeni, existuje vysoká pravděpodobnost vzniku poruch chování, protože se má za to, že všechny děti se utvářejí podle vzoru svých rodičů.

Matějček (1994, s. 10-11) uvádí, že citová atmosféra v rodině, vzájemná úcta a porozumění mezi jednotlivými členy domácnosti ovlivňují přirozeně výběr výchovných prostředků a dávají celému výchovnému působení smysl. Všude tam, kde je toto porozumění nějak porušeno, se vytváří nebezpečí i pro mravní vývoj dítěte. Tam, kde se rodiče rozvádějí, kde se někdo z vychovatelů v očích dítěte znehodnocuje nějakým ponižujícím chováním, tam se toto nebezpečí přirozeně zvyšuje.

2 VZTAHY V RODINĚ

„Schopnost každého z nás žít s druhými je dána především ranou dětskou zkušeností. Řídíme se tím, co jsme viděli u svých rodičů a co jsme sami na sobě zakoušeli. Projevované postoje rodičů k sobě a k druhým lidem a k dětem, tedy i k nám, nejvíce ovlivní naše jednání v podobných situacích a částečně je přenášíme i na vlastní děti a životní partnery. Nejenom celá minulost, ale i současné vlivy určují vztah rodičů mezi sebou. Přítomnost jej samozřejmě také dotváří a mění a bývá subjektivně výslednicí všeho, co v sobě nosíme a čím jsme.“ (Vymětal, 2004, s. 109)

Po narození dítěte se rodina stává prvním a velmi významným společenstvím. Je předurčující pro jeho osobní vývoj a socializaci v dnešní společnosti. Rodina u dítěte vytváří hodnotovou orientaci, postoje a představuje model mezilidských vztahů. Dítě z rodiny přejímá sociální dovednosti, které jsou důležité pro jeho dospělý život. Rodina nepředstavuje pouze zázemí, ale poskytuje dítěti ochranu před nástrahami života. Rodiny, ve kterých dítě vyrůstá, mohou být různé. Pokud je rodina stabilní, dítěti připravuje láskyplné a klidné prostředí. Na základě toho mu zajišťuje pevné zázemí a dítě tak získává pocit životní jistoty. Rodina představuje pro takové dítě útočiště na celý život, je lidskému jedinci prvním přirozeným společenským prostředím, do něhož vstupuje na začátku své existence.

2.1 Citový vývoj

Mezi základní emoce patří potěšení, stres, radost, překvapení, smutek, náklonnost, strach, hněv, znechucení, úzkost a pocit viny. Těmito emocemi dítě reaguje na své prostředí nebo je přejímá od rodičů. Vyjádření výše zmíněných citů je také první viditelnou komunikací v rodině, proto je třeba citlivých rodičů, kteří porozumí výrazu obličeje i pohybům a pochopí, co dítě potřebuje. Negativní emoce je vždy třeba brát vážně a snažit se rozpoznat, co je vyvolalo. Někdy rodiče reagují na podrážděnost dítěte stejným způsobem, takže se na něj mračí a jednají s ním podrážděně. To vyvolá u dítěte opět negativní reakce, a tak se začarovaný kruh stává dítěti osudným. Cítí se nemilováno, odvrženo, vytváří si negativní obraz sebe, mezi lidmi si nepřipadá dobře, stává se samotářským.

Snadno si domyslíme, že život takového jedince není šťastný a úspěšný. Nechceme-li z dítěte vychovat nejistého, méněcenného, stydlivého dospělého člověka, mnohdy se

sexuálními potížemi, chráníme jej proti těmto negativním pocitům, zacházíme s ním velmi citlivě, nikdy jej neobviňujeme ani nezahanbujeme.

Vzájemné upevňování vztahu rodič – dítě

Dle Špaňhelové (2008, s. 50) je pro upevňování vztahu mezi rodičem a dítětem nutné, aby byla vzájemná vazba mezi rodiči velmi silná, pevná. Dítě čerpá klid, pocit jistoty a bezpečí z klidu a jistoty svých rodičů. Je také dobré, aby ve chvíli, kdy rodič cítí, že není v pohodě, že se něco děje, něco jej zasáhlo, aby o tom krátce a srozumitelně informoval i svoje dítě. Pro dítě je totiž velkou nejistotou, když vnímá například ze své matky větší napětí, větší ticho, když v některých případech vidí i slzy, ale neví, co toto vše způsobilo. V mnoha případech pak hledá vinu u sebe nebo začne z pohledu rodiče víc „zlobit“, protože chce na sebe upoutat pozornost.

Pokud se dítě na něco ptá, mělo by slyšet konkrétní odpověď. Tato odpověď může být doplněna obrázky z knihy, návštěvou kina a zdokumentováním již vyprávěného ještě společným prožitkem. Konkrétnost znamená, že dítě jasně a vědomě prožívá, že jej má rodič opravdově rád, že tuto lásku vnímá a cítí. Pokud se tedy rodič baví s dítětem, má se zastavit u toho, o čem dítě mluví, pokud s ním řeší špatnou známku, má prvotně vnímat své dítě. Nemá se ptát na to, co jeho kamarád, jakou dostal známku on. Rodičova pozornost má být zaměřena v první řadě na vlastní dítě.

Pokud rodič ví, že něco udělal špatně, řekl něco nevhodně, má to dítěti říct, omluvit se a věc napravit. Toto přiznání a omluva je pro dítě důkazem a návodem, jak se má ono samo zachovat v podobné situaci. Je to pro něj přirozený důkaz, že zmýlit se může každý, a pozná, že je třeba, aby pak následovala omluva a náprava.

Rodič by měl také komentovat dítěti věci a události, které se kolem něj dějí, ať už se jedná o nebezpečí (drogy, šikana) nebo další jevy. Dítě má o těchto věcech vědět, aby jimi jednou nebylo překvapené. Důležité je, aby si rodič stále uvědomoval, že právě on je nejdůležitější pro výchovu svého dítěte.

2.2 Období dospívání z pohledu rodičů

Špaňhelová (2008, s. 89) uvádí, že rodič má v tomto období nelehkou, nezastupitelnou a důležitou roli. Dítě jej velmi dobře vnímá - jeho názory, oblečení, účes, postoje. S mnoha věcmi souhlasí, ale v určitém smyslu také někdy rodiče provokuje, aby lépe poznal jeho postoj, jeho názor a mohl tento názor prezentovat jako svůj názor před svými vrstevníky. V mnoha věcech se mu přístup rodiče líbí, váží si jeho práce, obdivuje ho. V některých oblastech potřebuje argumenty, odůvodnění, jasné vyjádření.

Rodič má fungovat ve vztahu k dítěti jako „trenér“. Má to být tedy osobnost, která dítěti fandí, naviguje ho, vede k sebeovládání, vede ho k tomu, aby dovedlo nést důsledky svého jednání. Pomáhá mu. Jako trenér – rodič – je pro dítě také příkladem. Dítě nezesměšňuje, neuráží, nemanipuluje, dovede mu říct konkrétní věci, co udělalo dobře, co špatně, dovede mu nabídnout pomoc.

V mnoha případech nenechá rodič dítě domluvit, protože cítí určité ohrožení názoru nebo celou svou bytostí nesouhlasí s názorem dítěte. V komunikaci vyletí, začne křičet, argumentovat pro dítě nelogicky. Svým způsobem se tak před dítětem shazuje. To má pak pocit, že nad rodičem „vyhrálo“. Může také přebrat tento model chování. Důležité je nechat dítě dopovídat to, co chce, ptát se ho, jak k tomuto přesvědčení přišlo. Tak rodič dává určitý příklad vzájemné komunikace, také může poznat, z čeho pramení názor dítěte. V opačném případě by se mohlo stát, že se dítě zablokuje v komunikaci a neřekne všechno, co si myslí, nebo se naopak dostane do tvrdé opozice vůči rodiči.

Argumenty rodiče mají být věcné, podložené nějakou zkušeností, kterou sám udělal. Důraz na to, jak je rodič přesvědčený o dané věci, může dítě přesvědčit o pravdivosti této věci. Rodič má konkrétně vysvětlovat svoje názory. V některých případech i „dovolit“ dítěti udělat chybu. Bude mít pak vlastní zkušenost, ze které se může příště poučit.

Pokud má rodič radost ze svého dítěte – z jeho chování, názoru, úspěchu, postoje, má ji dítěti vyjádřit. Má jej pochválit, vyzvednout jeho přednosti, aby dítě zakoušelo, že je ono samo pro sebe i pro ostatní významné a důležité. Pokud dítě překvapí rodiče něčím negativním, má o tom rodič s dítětem mluvit. Nemá dítě osočovat, jen kárat nebo přikazovat, ale má mu jasně sdělit, jak na něj jeho chování zapůsobilo, s čím on sám nesouhlasí a jak může pomoci dítěti danou věc změnit. Rodič má také dítě učit tomuto vyjadřování, protože pomáhá uvolnit pocity, které se mohou u člověka vyskytovat, a pak může lépe a s „čistou“ hlavou reagovat na další události. Vytváří se také důvěra mezi rodičem a dítětem. Pro dítě je velmi důležité, že může vidět svého rodiče smát se, vyprávět zážitky ze své práce, z průběhu dne, který prožil. Svým způsobem takto obohacuje i dítě o prožitky, které navzájem propojují jejich život. Ten se tak stává bohatším, dítě poznává svět i ze strany dospělého a prožívá pocit opravdové vzájemnosti.

Je velkou výhodou, pokud má dítě sourozence. Další výhodou je, pokud je to sourozenec opačného pohlaví. Dítě se s druhým pohlavím nemá příležitost až tak

srovnávat. Je to užitečné i pro budoucí partnerské vztahy, protože se dítě učí komunikaci s jiným pohlavím, vnímá jeho odlišnosti a učí se na ně reagovat.

2.3 Vztah rodičů mezi sebou

Rodina pro rodiče a děti představuje domov, tedy soukromí, bezpečné místo a východisko všech životních aktivit. Dobrý vztah mezi rodiči není samozřejmostí a není jednou neměnný, nýbrž se vytváří každodenní zkušeností a prožitky, které jejich chování a celý duševní život doprovázejí při vzájemném soužití celé rodiny.

Vymětal (2004, s. 110-111) uvádí, že pro úroveň vzájemného soužití jsou nejdůležitější osobnosti rodičů, kteří vytvářejí vztah. Víme, že lidé vyrovnaní a zralí jsou mnohem odolnější k působení negativních vnějších vlivů než jedinci labilní nebo až příliš přizpůsobiví, podléhající snadno vnějším vlivům. Vztah je o to pevnější, čím více se partneři názorově shodují, tedy vycházejí ze stejných hodnot. Shoda by měla být i ve stupni vzdělání, jenž předpokládá podobnou intelektovou úroveň a obdobný způsob života. Jestliže jsou vztahové charakteristiky co do stejnosti a různosti ve vztahu naplněny, soužití lze očekávat stabilní, manželé si budou vycházet vnitřně vstřícně a také průběh sexuálního života bude ke spokojenosti obou. Dále budou navzájem splňovat svá emoční očekávání, která si lze představit jako vnitřní program jsoucí mimo běžnou racionální kontrolu.

V rodinách, kde panuje harmonie a porozumění, pociťují oba partneři k sobě úctu a respekt, tolerují se, každý z nich si váží osobních vlastností druhého, nepřetvařují se a jsou k sobě upřímní a otevření. Nalézají kompromisy, nevyžadují od druhého poslušnost a necítí potřebu druhého kontrolovat a příliš kritizovat. Nebojí se hovořit spolu přímo a vznikající napětí odstraňují hned v zárodku tím, že spolu hovoří a řeší příčiny.

2.4 Vztah otce a dcery

Vztah otce a dcery je pro dceru klíčový. Otec je totiž představitelem mužů obecně. Pokud je laskavý, milující a o dceru projevuje zájem, dcera bude mít o sobě vysoké mínění. Bude mít pocit, že je hodna lásky. Bude mít rovněž zdravý pohled na to, jak by měl vypadat její vztah s muži. Pokud otec dceru emocionálně nebo fyzicky opustí, rozvine se u dcery hlad po mužích. Na to, jak čtrnáctiletá až sedmnáctiletá dívka tento hlad vyjádří, nepotřebujeme mimořádnou představivost. Začne rychle navazovat vztahy, bude brzy sexuálně aktivní a budou ji přitahovat starší muži, kteří by měli

nahradiť „otcovskou postavu“, ktorou vo svom živote postrádala. To, že dcera otec opustil, ji odsoudí k veľmi negatívniemu životnímu stylu, ktorý ovlivní všetky, kto s ní prídu do styku.

Takovému vzorci sa lze vyhnout za předpokladu, pokud otce v životě malé holčičky opatrně nahradí jiné otcovské postavy. Může to být dědeček, strýček, dobrý přítel rodiny nebo otčím. Důležité je, aby tato mladá žena měla správný vztah s mužem, který může hrát otcovskou roli, jenž jí ukáže, jak se má jednat s dámou, a který ji ujistí, že se z dívky stává krásnou mladou ženou. Pro její rozvoj jsou důležitá i slova, která jí otec říká. Sarkastický a kritický otec své dceři velice ublíží.

Pro dítě by bylo lepší, kdyby nemělo žádného otce, než když má otce, který sporadicky přichází a hned zase odchází. Pokud dítěti v životě otec chybí, je to zlé. Pokud však otec dceři důvěřuje a utvrzuje ji v jejím ženství, hodně investuje do její budoucnosti. Výzkumy potvrzují, že dcery následují své otce. Otec svou dceru povzbudí, když jí řekne: ‚Miláčku, líbí se mi, jak o sebe pečuješ a jak se oblékáš. Jsi krásná mladá dáma.‘ Dcera potřebuje slyšet, že si jí otec váží takové, jaká je, a že ho zajímají její sportovní výkony nebo úspěchy ve výtvarném kroužku. (Leman, *Když otec opustí dceru*, online, cit. 2014-02-10)

2.5 Jak s dítětem jednat v jednotlivých vývojových obdobích

Špaňhelová (2008, s. 10-99) rozčlenila způsoby jednání s dítětem v jednotlivých vývojových obdobích následovně:

„Novorozenec – orientační body

- *Vnímejte dítě jako partnera.*
- *Mluvte s ním.*
- *Hledejte, co je pro něj dobré, buďte empatičtí.*
- *Hledejte, co je dobré pro vás a vaši rodinu.*
- *Pamatujte, že pokud se má dobře maminka, je spokojené i dítě.*
- *Nebudte v izolaci od ostatních lidí.*
- *Milujte dítě způsobem, který je pro něj vhodný.*
- *Hrajte si spolu s dítětem, umožněte mu kontakt „kůže na kůži“.*

- *Zpívejte mu, odpovídejte mu na jeho podněty.*
- *Respektujte klid dítěte.*

Kojenec – orientační body

- *Vnímejte potřeby kojence, mějte na zřeteli, že spouště věcem rozumí, můžete s ním komunikovat často „beze slov“.*
- *Dejte mu prostor pro poznávání.*
- *Chovejte jej, mazlete se s ním – potřebuje mít i nadále s vámi tělesný kontakt.*
- *Hodně s ním mluvte, čtěte mu, komentujte věci kolem sebe.*
- *Dejte mu mantinely, co smí a co ne, bude spokojenější, bude si jistější, když vaše mantinely budou stále stejné a nebude to jednou ano a jednou ne.*

Batole – orientační body

- *Podporujte dítě v rozlišování, co je dobré a co špatné.*
- *Dejte dítěti ve výchově poznat rodičovskou lásku také skrze mantinely.*
- *Objevujte společně s dítětem nové věci, poznávejte je, radujte se spolu.*
- *Dělejte hodně aktivit společně jako celá rodina.*
- *Rozšiřujte svět dítěte o nové kamarády, přátele.*
- *Nebojte se nechat dítě samostatně něco dělat.*
- *Chvalte dítě za to, co dělá dobře.*

Dítě v předškolním období – orientační body

- *Podporujte dítě v jeho kladných činnostech.*
- *Děkujte mu za to, když pro vás udělá něco konkrétního a kladného.*
- *Podporujte jeho kamarádství s dalšími dětmi a učte ho s nimi komunikovat.*
- *Mějte mezi sebou otevřenou, jasnou, pravdivou komunikaci.*

- *Udělejte si na něj čas.*
- *Podporujte jeho sebevědomí, samostatnost.*
- *Dejte mu možnost, aby komunikovalo s dalšími dospělými, aby se učilo přijímat autoritu.*
- *Chvalte dítě, kladně jej motivujte.*
- *Nebojte se mu dát také informaci, když něco neudělá dobře nebo pěkně, pomůžete mu to napravit.*

Mladší školní věk – orientační body

- *Podporujte dítě ve zvědavosti.*
- *Všímejte si jeho projevů radosti, zklamání, smutku.*
- *Komunikujte s dítětem.*
- *Naslouchejte dítěti, až pak hovořte vy, rodiče.*
- *Podporujte dítě v koníčku, v zálibě, kterou má rádo.*
- *Hovořte o věcech, které se u vás v rodině dějí a kterým by dítě nemuselo rozumět.*
- *Podporujte dítě v kamarádství s jinými dětmi.*
- *Seznamujte se s těmito dětmi, abyste mohli reagovat na jejich názory, postoje.*
- *Najděte si společný volný čas.*
- *Komunikujte s učiteli, rodiči spolužáků i se spolužáky svého dítěte.*

Období dospívání – orientační body

- *Rodiče i děti, podporujte mezi sebou vzájemnou komunikaci.*
- *Udělejte si na sebe navzájem čas.*
- *Rodiče, ukazujte dítěti v životě správný směr.*
- *Rodiče, vysvětlujte a věřte svému dítěti.*

- *Rodiče i děti, chtějte se pustit do změny.*
- *Důvěřujte si navzájem.*
- *Rodiče, poznávejte aktivně kamarády svých dětí.*
- *Rodiče, hovořte i o negativních věcech, které jsou kolem dětí. Pomozte se jim v nich orientovat.“*

2.6 Sourozenecké konstelace

Proč se v jedné rodině chová každé dítě jinak, i když si rodiče často myslí, že je vychovávají stejným způsobem? Chování dítěte totiž ovlivňuje řada okolností, i ta, v jakém pořadí se narodilo. Sourozenecká konstelace má vliv na to, jaký je kdo člověk, koho si vezme, jaké zaměstnání si zvolí, dokonce i jakým bude rodičem.

Leman (2000, s. 45-99) rozděluje sourozenecké konstelace na tři základní typy:

- prvorození (včetně jedináčků)
- druhorození (případně prostřední děti)
- benjamínci (nejmladší děti)

Charakteristika jednotlivých typů:

Prvorození – děti narozené jako první jsou nejvíce povzbuzované, zároveň je na něj vyvíjen největší tlak. Rodiče očekávají, že splní jejich přání a ambice. Tyto děti také přebírají od rodičů většinu hodnot a jejich pohled na svět a částečně také přebírají úlohu rodičů, když se starají o mladší sourozence. Prvorození bývají perfekcionisté, na druhou stranu na ně doléhá pocit povinnosti a tlaku rodičů, což vede k úzkostným stavům. Vyhovují jim intelektuální činnosti, ve kterých prokážou své schopnosti, mají však tendence přepínat své síly, nedokážou odhadnout své možnosti, což může vést k workoholismu a jiným závislostem.

Prostřední – úloha prostředních sourozenců je v mnoha ohledech nevděčná. Starší sourozenec je stále o krok před nimi a mladšímu je dáván za vzor a pokud je v rodině ještě mladší sourozenec, je objektem zájmu a obdivu on. Neustálé srovnávání s někým jiným může u prostředních sourozenců vyústit do dvou variant chování: uzavřou se do sebe, jsou plaší a lehce ovlivnitelní nebo jdou cestou odporu a rebelie, dokazují, že jsou samostatné osobnosti a mají tendence nechat sebou manipulovat, často se u nich projevuje sklon k depresím a hysterickým poruchám. Druhorození jsou

ale ve většině případů skvělými vyjednavači, kteří se dokáží vcítit do ostatních lidí. Je to způsobeno skutečností, že si dítě potřebuje vytvářet diplomatickou bariéru mezi nejstarším a nejmladším sourozencem.

Benjamínci – ti mají v rodině naprosto výjimečnou pozici. Pečují o ně jak rodiče, tak sourozenci. Vyžadují velkou pozornost, rádi se předvádějí, chtějí být neustále středem zájmu. Dělá jim problém dospět, stále se chovají, jako děti. Dokážou se pro mnoho věcí nadchnout, ale nemají výdrž je dokončit. Výborně se uplatňují v zaměstnání, kde je potřeba kontakt s lidmi.

V sourozeneckých konstelacích hraje samozřejmě velkou úlohu výchova. Prvorozené dítě nebo jedináček by měl být uznán ve své pozici nejstaršího, ale také nejzodpovědnějšího. Rodiče by však měli brát ohled i na jeho program a nepřeneset na něj své povinnosti. Druhozené dítě by měli rodiče více poslouchat, brát v úvahu jeho názory, stanovit určitá pravidla. Pravidly by se však měl řídit i nejmladší sourozenec. Aby si zvykl na určité povinnosti, měl by mít přiděleny některé domácí práce. Je na rodičích, aby svým dětem pomohli, aby je připravili pro život. Teorie sourozeneckých konstelací může být pomocníkem, jak se vyznat ve složitých rodinných vztazích.

3 KOMUNIKACE V RODINĚ

„Schopnost komunikace začíná pozorností klidem. Začíná tou neustávající lačnou pozorností, při níž člověk zapomíná na sebe.“ (Vladimír Lvovič Levi)

Dle Špaňhelové (2008, s. 90) má rodič s dítětem hodně komunikovat: vysvětlovat, sdělovat, nabízet, ukazovat a má být ve vztahu k dítěti pravdomluvný, má si najít chvíli, kdy si s dítětem promluví, pomůže mu tak orientovat se ve věcech, rozumět jim. Pokud se dítě jeví jako nemluvné, které nepotřebuje vysvětlování, je to často jen zdání. Toto dítě si spíše nechává více věci v sobě, přemýšlí o nich, někdy mu až příliš vrtají hlavou a dělají „neplechu“ ve vnitřním prožívání.

I k tomuto dítěti by měl rodič najít cestu a začít mu vyprávět například o svých prožitcích, o tom, co bylo pro něj v daném dnu zajímavé. V těchto případech se také častokrát rozpovídá i dítě o tom, co prožilo, co se mu líbilo, co jeho kamarádi. Tyto chvíle vzájemného povídání mají být ve chvílích klidu, když je už dítě například v postýlce a za chvíli půjde spát nebo když se vrátí rodič spolu s dítětem ze školky. Komunikace mezi rodičem a dítětem se vyvíjí. Pokud je mezi nimi komunikace otevřená (mají prostor a čas si navzájem sdělovat, co potřebují), můžeme předpokládat, že tomu tak bude i v dalších vývojových obdobích (především v pubertě).

Dále Špaňhelová (2009, s. 31) uvádí, že nadřazenost má přímou souvislost s ponižováním. Nadřazenost se projevuje v komunikaci tím, že rodič nenechá dítě domluvit, sráží komunikačně to, co dítě řeklo. Ponižuje dítě před druhým dítětem nebo dospělým. V danou chvíli se při takové komunikaci může u dítěte objevit zlost, smutek, ponížení aj. Přitom ví a má zkušenost, že nemá rodiči říkat o tom, jak se cítí, protože by to rodič stejně nezaregistroval a nevzal v úvahu. Může to být tím, že se stejně chovali a mluvili s rodičem jeho rodiče. Na základě této zkušenosti se rodič chová stejně. Jako kdyby zapomněl na to, jak mu v danou chvíli bylo. V některých případech nemá rodič zpětnou vazbu na své chování od osoby, kterou by bral vážně a která by pro něj něco znamenala. Někdy rodič tímto způsobem také vyjadřuje to, že si je komunikačně i osobnostně sám nejistý. Neví, jak se s tím vypořádat, tak to dělá tímto nevhodným způsobem.

3.1 Styly komunikace podle Špaňhelové

Špaňhelová (2009, s. 41-49) rozdělna styly komunikace následovně:

Pasivní styl komunikace

Pasivní styl komunikace znamená, že rodič je sám nekomunikativní. Mnohdy to učí i své děti. Znamená to nevyjadřovat své pocity, přání, nesouhlas. Rodič učí dítě určité slušnosti, která ale nebere v potaz dítě samotné a jeho prožitky. Učí tedy, jak by se dítě mělo chovat, co a jak by mělo dělat, nevnímá však, zda si danou věc přeje i dítě, zda s ní souhlasí, je v tom jednotně se svým svědomím. V mnoha případech to rodič dělá proto, aby on sám nebo jeho rodina vystupovala dobře před veřejností, aby působila pořádaně a příkladně. To všechno by bylo do určité míry v pořádku, pokud by to bylo založeno na pravdě. Pokud se rodič chová vždy jen pasivně – a do určité míry tedy dítě k něčemu nutí – může se to negativně projevit na chování dítěte v pozdějším, např. pubertálním věku. Dítě by mohlo jít do většího vzdoru a odporu než jiné dítě, které mohlo již před tím v raném věku vyslovit své přání a svůj názor. Rodič stylem pasivní komunikace učí dítě přizpůsobovat sebe sama tomu druhému za každou cenu, ustupovat a ponechávat si názory pro sebe, nevyslovovat je. Zároveň se ale v dítěti děje vnitřní rozpor, protože s názory toho druhého nesouhlasí, ale neřekne to.

Následky pasivní komunikace

- 1) Dítě si v postoji založeném na této komunikaci není jisté samo sebou. Očekává od druhých ocenění, snaží se jim za každou cenu vyhovět. Dělá to právě proto, aby toto ocenění přišlo.
- 2) V chování dítěte často převládá obava, někdy i úzkost z toho, že v komunikaci i v chování selže.
- 3) Dítě má přehnanou snahu něco dokázat.
- 4) Dítě se snaží předem uniknout možným problémům, vymýšlet si v některých případech až nesmysly, jak problém obejít. Některé činnosti předem vzdává, protože má obavu z neúspěchu.
- 5) Dítě má obavu z neúspěchu a z negativního hodnocení druhými lidmi.
- 6) Je to dítě v mnoha případech nerozhodné, nechává za sebe rozhodovat druhé.
- 7) V neverbálním chování dítě používá prvky, kdy se vyhýbá pohledu z očí do očí, dívá se stranou. Odpovídá ve většině případů po dlouhé pauze, mluví spíše tišším hlasem.

8) Toto dítě v komunikaci přehnaně ustupuje druhému, je nejisté. Těžko si hledá kamarády, a pokud je již má, těžko si je dokáže udržet. V těchto vztazích je v roli podřízené. Tato izolace je trápí, ale neví, co s ní.

9) Při konfliktu volí dítě cestu úniku, snaží se ho však maskovat tím, že odejde, nechce se o dané věci bavit. Prožívá v danou chvíli negativní pocity, které si nese s sebou.

10) V mnoha případech si je dítě jisté, že konflikty není možné řešit, nezvládne to, vzdává se bez toho, že by se o řešení pokusilo.

11) I když dítě napadne správná odpověď v komunikaci, mlčí, protože si není jisté.

12) Je málo přizpůsobivé, podléhá nátlaku, někdy reaguje formou pasivní agresivity.

13) Má také obavy, že je budou druzí zneužívat a využívat. Celkově se toto dítě cítí nešťastně, často je bezradné.

Co je pro toto dítě důležité udělat?

1) Ze strany rodičovské dodávat dítěti sebevědomí, odvalu. Povzbuzovat je. V některých případech jsou patrné prvky tohoto chování již u dětí v batolecím věku. Jsou to děti, které si nechají vzít hračky od druhých, nechají se plácnout, pak mohou být ze všeho neklidné, nedovedou si s danou věcí poradit, jsou nešťastné, že nemají kamaráda.

2) Je důležité, aby rodič dítěti ukázal směr, jakým má postupovat ve svém chování. Aby mu krátce vysvětlil, že když si hraje s hračkou a druhý mu ji vyškubne, má se jasně a rychle postavit a říct „ne“. Dát mu najevo, že si s ní teď hraje a půjčí mu ji za chvíli. Nebo si s danou věcí bude hrát spolu s druhým dítětem.

3) Rodič má chválit dítě za to, co udělalo dobře. Má danou věc konkretizovat, aby dítě jasně vědělo, jaké chování je z jeho strany žádoucí.

4) Rodič se má snažit mezi sebou a dítětem vytvořit otevřený vztah, kdy se dítě nebude bát hovořit o tom, co se mu stalo a jak se mělo i ve chvílích, kdy spolu nebyli.

5) Pokud má rodič pocit, že on sám sleduje u sebe uvedené prvky pasivní komunikace, je vhodné, aby se zamyslel, zda je mu tento styl komunikace příjemný, zda je pozitivní, co mu přináší. Pokud by ho chtěl změnit, má být sám dítěti příkladem v používání prvků komunikace jako: ohodnocení svého chování, povzbuzení sama sebe, vyzkoušení třeba i nepříjemné komunikace s druhým.

6) Dítě je často zrcadlem chování rodiče. Nemusí tak ale být vždy. Dítě může získat nějakou pozitivní zkušenost, na základě které se chová určitým způsobem, příklad mu může dávat někdo jiný než rodiče. Důležité je, aby dítě vnímalo, že tento styl komunikace je přínosem pro ně samotné i pro jeho okolí.

Agresivní styl komunikace

Ve většině případů dítě, které komunikuje agresivním stylem, zná ze strany rodičů tvrdost ve výchově nebo přehnanou přísnost. Může to být také nevyrovnanost, která se projeví agresivním stylem komunikace. Rodiče tomuto dítěti neprojevují lásku nebo je přehnaně rozmazlují.

Následky agresivní komunikace

- 1) Dítě si od jiných lidí vynucuje ocenění, jiné lidi nerespektuje a v určitých fázích je i ignoruje.
- 2) Dítě si nepřipouští možnost selhání, z neúspěchu obviňuje jiné lidi. Při překonávání překážek si neumí samo pomoci.
- 3) Mívá pocity napětí, hněvu, nerespektuje práva jiných dětí. Často jde přes překážky ke svému cíli, nevnímá, že ohrožuje jiné lidi, nepřipouští si to.
- 4) Toto dítě si přivlastňuje právo rozhodovat za jiné děti a neptá se na jejich názor.
- 5) Druhému dítěti nebo i dospělému hledí zpříma, upřeně a vyzývavě do očí. Skáče druhému do řeči, je netrpělivé. Často hovoří silným tónem hlasu. Trhavým nebo zlostným pohybem rukou, hlavy nebo jiné části těla dává najevo, že se mu něco nelíbí, nesouhlasí s něčím. To samozřejmě může rodiče ještě více rozčilovat, popuzovat.
- 6) Svým chováním druhé lidi provokuje ke konfliktu a k hádce. Tímto způsobem druhé lidi nebo děti odrazuje od kamarádství s ním. Může se také stát, že k sobě až nezdravě připoutá nějakého člověka a bude jím manipulovat. Pokud se mu druhé dítě vzepře, stane se z něho nepřítel.
- 7) Pokud dítě zůstane osamocené, hněvá ho to, je z toho nešťastné.
- 8) Lidmi je toto dítě negativně hodnoceno, nevyhledávají ho jako kamaráda svých dětí, považují ho za nepřizpůsobivé, zlobivé, někdy až nezvladatelné. V mnoha případech se mu vyhýbají nebo nabádají své děti, aby se mu vyhýbaly, aby nebyly jeho kamarády.

9) K řešení konfliktu dítě přistupuje nekompromisně, bojuje za každou cenu o to, že ono má pravdu. Nedokáže ustoupit a nechce slyšet logické tvrzení druhého, že jeho chování bylo špatné. Ve sporech druhému dítěti vyhrožuje, odmítá řešení, pokud je na ně uplatněn nátlak, reaguje útočně nebo ironizuje sdělení druhého. Vůči hodnocení vlastní osoby ze strany druhého je netolerantní.

10) Často chce dokázat druhému, že problém za každou cenu vyřeší samo. Tak projevuje mnohdy svoji nadřazenost. Ono má vlastně pravdu, je po jeho. Druhého nenechá projevit svůj názor, má k tomu odmítavý postoj. Toto dítě nerespektuje nesouhlas druhého.

Co je pro toto dítě důležité udělat?

1) Pokud se stane, že dítě reaguje agresivně, má být zabrzděno ve svém útoku na rodiče nebo kohokoliv jiného. Dítě se má učit, že hněv, který se u něj projevil, je jeho hněv. Má se učit, co s tímto hněvem udělat. Může se odreagovat sportem, aktivní prací, hlasitým zpěvem, bubnováním do bubínků atd. Má se učit, že jeho útokem nesmí trpět jiný člověk. Pokud se to někdy stane, má se dítě umět omluvit, být si vědomo své viny a chtít ji odčinit.

2) Je zapotřebí, aby se rodič zajímal o chování svého dítěte také především ve věku batolete, kdy se dítě učí, jaký styl chování je od něho přijatelný a jaký mu není dovolen, se kterým jiné děti či rodiče nesouhlasí. Tak se učí jasným pravidlům již v raném věku. Tato pravidla jsou mu zdůvodněna a dítě vidí, že pravidla platí a dodržují je i jeho rodiče. Pak je pro ně vše v pořádku a vnímá, že jsou to správná pravidla.

3) Další pokušení bude mít jistě toto dítě ve věku pubertálním. Bude zkoušet mantinely rodiče daleko více než jiné, klidné dítě. Mantinel má být ze strany rodiče jasně nastaven. Má to být mantinel jasný, pevný, jistý. Rodič se má také informovat u dítěte, jaký mantinel by si samo představovalo, má s ním komunikovat a nacházet v určitých věcech kompromisy nebo jasně a konkrétně zdůvodňovat svá pravidla.

Asertivní styl komunikace

Rodiče učí dítě upřímnosti a odpovědnosti. Učí ho, jak se má mít samo rádo, jak má mít rádo druhé lidi, jak je respektovat.

Následky asertivní komunikace

1) Dítě se chová přímo, přátelsky, dovede mluvit i o obtížných věcech přímo s druhým dítětem, kterého se daná věc týká. Toto dítě si umí získat přátele, umí si je udržet.

2) Při konfliktu se nevzdává ani jej neobchází, nebojí se ho. Pokud si je vědomo nebo zjistí, že jeho síly nestačí k vyřešení nějakého problému, požádá o pomoc druhého. Nebere to jako svoji prohru, ale jako příležitost oslovit i druhého člověka. Má reálný odhad svých možností a schopností, je si jich vědomo.

3) Umí se přizpůsobit konfliktní situaci a chce ji řešit. Není ironické. Pokud je na ně vynaložen nátlak, řekne to a chce pracovat dál. I konflikt chce využít k tomu, aby se s druhým dítětem sblížilo, aby jim to pomohlo ve vzájemném vztahu.

Co je pro toto dítě důležité udělat?

1) S tímto dítětem rodiče hodně mluví, vysvětlují mu a mají osobní příklad pro ně samotné. Učí ho také úctě k druhým lidem. Dítě tedy umí respektovat práva druhých lidí a je si vědomo i vlastních práv. Učí se hodnotit samo sebe, nebýt závislé jen na hodnocení druhých.

2) Rodiče učí dítě, aby nemělo přehnaná očekávání od druhých lidí, aby nemělo obavy z toho, že se mu něco nepodaří. Rodiče povzbuzují toto dítě, ale zároveň dovedou oddělit dítě jako takové a jeho čin. Čin lze napravit, lze ho změnit, opravit.

3) Toto dítě je vedené k tomu, aby se nevzdávalo, odolávalo překážkám, je učeno, jak se s těmito překážkami poprat. Rodič ho naviguje a je ochotný mu nabídnout pomoc.

4) Se stylem asertivní komunikace je možné začít vždy, i v dospělém věku. Pak jej rodič může přinést do domácího prostředí a učit jej i dítě.

4 VÝCHOVA V RODINĚ

„Výchova dětí je stejně snadná jako slézání Cheopsovy pyramidy na vysokých podpatcích, s vědrem ledu v ruce, který nesmí roztát.“ (Neznámý autor)

Dle Matějčka (1996, s. 90) by si velká většina rodičů asi přála, aby jejich dítě bylo citové a citlivé. Aby dovedlo přirozené lidské city dávat najevo, citlivě vnímat potřeby druhých lidí, druhým lidem rozumělo a aby druzí lidé měli důvod přijímat je také s porozuměním a sympatií. Nemělo by být přecitlivělé, ale zdravě citové. Mělo by vyrůstat v člověka odpovědného, který dovede ovládat sebe a mezi druhými se dokáže uplatnit. Mělo by se umět smát a mít radost z radosti druhých, mělo by umět „plakat s plačícími“, ale i prožívat smutek, bolest a strach, když je pro to důvod, a ne hned, když zavane pouhý vánek životní nepřízně.

Začíná to soužitím matky s plodem v době těhotenství, pokračuje to kojením, chováním v náruči, úsměvy, radostnou směnou akcí a reakcí mezi dítětem a lidmi v okolí, domácími hříčkami, ochranou před nejrůznějšími drobnými i vážnějšími nepříjemnostmi. Rozhodující význam pro utváření prvotního citového vztahu dítěte k „jeho lidem“ má pocit bezpečí a jistoty, který mu tito lidé už v jeho kojeneckém a batolivém věku zajišťují. Tady se s největší pravděpodobností rozhoduje o tom, jaké toto dítě bude mít vztahy k druhým lidem – vztahy přátelské, milenecké, manželské nebo rodičovské.

Nelze však rodičům předepsat, kolikrát mají dítě pohlídit a políbit, kolikrát se s ním pomazlit a kolikrát se na ně zamračit nebo zvýšit hlas. Vždyť každé dítě je od samého počátku zcela individuálním, osobitým vydáním lidské bytosti. Individualitami jsou i rodiče a ostatní domácí vychovatelé. Co jedno dítě rozveselí, nad tím se druhé třeba rozpláče – co jednu matku rozlítí, to druhá matka přejde bez povšimnutí. A navíc, život sám přináší denně spoustu situací, kdy se musíme rozhodovat bez přípravy a nemáme čas listovat někde ve výchovné příručce. Z toho tedy plyne základní poučení, že dítě citově vychováváme, i když si to třeba sami vůbec neuvědomujeme a když na to nemáme nějaký vypracovaný plán. K citovosti a citlivosti vychováváme nejvíce dítě tehdy, když se sami chováme citově a citlivě, což znamená také bezprostředně a upřímně.

4.1 Identita

Jistě bychom nechtěli, aby naše děti trpěly pocitem, že nejsou k ničemu a že všichni ostatní jsou lepší než ony. Takový pocit by podlamoval jejich výkonnost ve škole, ve sportu a všude jinde a navíc by jim kazil radost ze života. Tato otázka úzce souvisí s tím, čemu říkáme „identita“, a znamená to prožívání našeho vlastního „já“, naší vlastní osoby. Patří k tomu vědomí, že máme nějakou společenskou hodnotu, že druhým lidem na nás záleží, že máme pro ně význam atd. a podmínkou pro toto společenské hodnocení a přijetí je, že sami za něco stojíme, něco dovedeme, něco můžeme těm druhým nabídnout. Toto vědomí vlastního „já“ se utváří od samého počátku našeho soužití s druhými lidmi, to znamená od prvních dnů po narození, ne-li už během soužití matky s vyvíjejícím se plodem. (Matějček, 1996, s. 72)

Dítě přijímá docela přirozeně, bez vnučování a poučování modely chování oněch lidí, kteří jsou s ním a kteří jsou jeho, tj. svých nejbližších vychovatelů. Záleží tedy na tom, zda a jak se tito lidé chovají „mužsky“ a „žensky“, jak se na sebe usmívají nebo neusmívají, jak spolu mluví nebo nemluví, jak se berou za ruku, jak si projevují přízeň a něžnost, jak se líbají a jak dávají najevo vzájemnou sexuální přitažlivost. Je tedy výchovně dobré a žádoucí, když si rodiče vzájemně projevují svou mužskou a ženskou citovost. Ta je zajisté pro každé pohlaví osobitá, ale prvky něžnosti, ohledu, sympatie, vzájemné úcty a odpovědnosti jednoho za druhého nechybějí v jedné ani druhé. A kupodivu, nechybějí v ní zpravidla ani prvky veselosti, humoru, laškování, dovádění – zkrátka odlehčené radosti ze života. Radosti, že jsme spolu a že je nám spolu dobře.

Malé děti ve věku do tří let, které ještě neznají budoucnost, se nedovedou například vzdát nějaké hračky a „půjčit“ ji druhému. Vzdát se něčeho navozuje představu, že je to navždy. Nemá tedy mnoho smyslu proti takovému „sobectví“ dítěte bojovat a „otuzovat“ je třeba tak, že se mu něco vezme nebo schová, anebo že se nutí někomu něco dávat. Od deseti let výš už by to tak nesmyslné nebylo, i když ani tak to rozhodně moc dobrá taktika není. Daleko účinnější je obrátit nepříjemnost v povznášející zážitek. Dítě vedeme k tomu, aby pro někoho něco aktivně udělalo, něco vytvořilo, pak mu to dalo a bylo svědkem radosti toho druhého. I takto malé dítě je schopno pochopit, co to je „dělat někomu radost“.

4.2 Odměny a tresty

Matějček (1993, s. 14-28) uvádí, že v roce 1989 byla Spojenými národy slavnostně přijata Úmluva o právech dítěte, což je významný dokument zavazující jednotlivé země k ochraně dětí před nejrůznějšími způsoby násilí, ubližování, zanedbávání a zneužívání. I naše republika tuto Úmluvu přijala a je tedy vázána plnit její ustanovení. Věc dětí dostala nyní mezinárodní rozměr – a my všichni jsme na tom účastni. Otázka tělesného trestání dětí je otázka prastará. Kde končí výchova a kde začíná týrání?

Od let sedmdesátých se v západních zemích věnuje týrání a pohlavnímu zneužívání dětí velká pozornost. Dramatické nálezy už prvních výzkumných studií ukázaly, že jde o problematiku mimořádně závažnou a dosud tak skrytou, jak je skryta ponořená část ledovce. Dnes se na tento námět pořádají světové kongresy a existuje už celá řada mezinárodních organizací s velkým vlivem společenským i legislativním.

Vrstva nejnižší, které říkáme tělesná neboli fyziologická, obsahuje výchovné prostředky vskutku vnímatelné jako tělesné příjemnosti nebo nepříjemnosti. Tedy něco hmatatelného, viditelného, to, co můžeme ochutnat – pohlazení nebo pytlík bonbonů za odměnu a pohlavek nebo domácí vězení za trest.

Druhá vrstva je duševní neboli psychologická. Už nejde o fyzickou odměnu či trest, ale o jejich citovou podobu. Není to zmrzlina nebo dort za odměnu, ale pochvala a uznání, ne už vařečka nebo stání v koutě za trest, ale odepření přízně, odsudek, ponížení.

Třetí vrstva přesahuje dvě předchozí a je označována jako duchovní. Do ní patří to, co se i psychologii vymyká a co přesahuje pouhou výchovnou technologii, byť jakkoliv odbornou a profesionální. To, co je neméně reálné než to tělesně vnímatelné a co ve výchově působí snad ze všeho nejsilněji a nejúčinněji.

Matějček (1993, s. 32-55) uvádí, že když začneme mluvit o trestech, napadne nás nejčastěji pohlavek, který jsme jako děti od rodičů občas dostali nebo domácí vězení. Když myslíme na odměny, napadne nás krabice bonbonů nebo kolo, které jsme dostali třeba za dobré vysvědčení. Ale co je trestem pro jednoho, nemusí jím být pro druhého. Trest zajisté není to, co jsme si jako trest pro dítě vymysleli, ale to, co dítě jako trest prožívá. Onen nepříjemný, tísnivý, zahanbující, ponižující pocit, kterého bychom se chtěli co nejdříve zbavit a kterému bychom se chtěli rozhodně pro příště vyhnout. Naopak odměnou není to, co jsme jako odměnu dítěti vymysleli, ale co dítě jako odměnu přijímá. Příjemný, povznášející pocit uspokojení, který bychom si rádi co nejdéle podrželi a který bychom si rádi znovu zopakovali.

Když dítě zažívá pravidelně, zábavu, radostné vzrušení a legraci po příchodu otce domů, bude se na každý jeho příchod těšit. Bude pak nejspíše předvádět to, co otci působí radost. Bude roztomilé, dostane-li za to pochvalu, a koloběh pozitivních citových vztahů se bude zdárně rozvíjet. Naopak, má-li zkušenost, že kdykoli přijde otec, přináší to napětí, nepříjemnost a třeba tělesné tresty navíc, stačí, aby ho už z dálky vidělo, a chce se mu ztratit z dohledu. Pak se snadno stane, že ze strachu provede nějakou hloupost nebo nešikovnost, za kterou je ovšem od otce trestáno a rozbíhá se tak opačný koloběh negativních citových vztahů. Porozumět výchovným cílům a výchovným praktikám znamená porozumět sobě samému v základech své osobnosti. Musíme znát a rozumět celé své životní historii od časného dětství až do současnosti. Chování mnohých nevychovaných dětí pochopíme někdy teprve tehdy, když pochopíme dětství jejich rodičů. Naše děti tedy nevychovává nějaké naše lepší já, nýbrž my celí, jakožto osobnosti se svými přednostmi a nedostatky, se svými zvláštnostmi a zálibami. Odrážejí se v nás vlastní zkušenosti z dětství, vztah k vlastním rodičům, zkušenosti ze školy, prožitky a vztah k druhým lidem kolem dokola.

Do jiného prostředí bude přicházet dítě svobodné matky, která má mnoho důvodů, aby jeho příchod očekávala v úzkostném napětí, jiné prostředí najde v domácnosti, kde je přijímáno jako nutné zlo, a jiné tam, kde matka či otec podstoupili léčení a prožili mnoho úzkostí, než se ho dočkali. Takže naše postoje k výchovným metodám se tvoří dávno dříve, než se staneme vychovateli a než můžeme těchto metod prakticky použít. Víme, co na nás v dětství platilo, čeho jsme se báli, co nás nejvíc zraňovalo a ponižovalo, a naopak, co nás povzbuzovalo, povznášelo, působilo nám radost. Více nebo méně uvědoměle budeme tyto praktiky uplatňovat u svého dítěte nebo se jich naopak na podkladě vlastních zkušeností budeme hledět vyvarovat. Výchovné prostředky, tresty a odměny, by měly být dítěti vždycky srozumitelné. Týká se to především trestu. Dítě nesmí být trestáno za nějakou tajemnou vinu, kterou nemůže pochopit, ale má si být vždy vědomo svého přestupku. Trest za neznámou vinu, zvláště přichází-li z rukou milované osoby, je uvádí ve zmatek a napětí.

5 PATOLOGICKÉ JEVY V RODINĚ

„Už dávno bylo řečeno: Cti otce svého i matku svou! Já myslím, že máme k tomu přidat: a měj úctu k duši dítěte svého.“ (T. G. Masaryk)

Šmolka, Mach (2008, s. 17-21) uvádějí, že stoupá současná krize rodiny, zvyšují se počty neúplných rodin, přibývá domácího násilí, rozpadají se tradiční rodinné hodnoty, známe více případů týraných žen i zneužívaných a zanedbávaných dětí. Rodina je vystavena řadě zátěží, jejichž vlivy se navzájem sčítají a potencují. V souvislosti s demografickými změnami i s vyšší úrovní vzdělání žen se rozpadá tradiční patriarchální model rodiny. Muž přichází o své dříve výsadní postavení, vzdělanější žena se chce pochopitelně uplatnit i ve své profesi. Nejedna žena se chce imponovat, v některých rodinách dochází i ke značným posunům v podílu partnerů na zabezpečování běžného rodinného provozu. Přitom nás však stále ještě ovlivňují tradiční představy o rozdělení mužských a ženských rolí. V souvislosti s extrémně nízkým průměrným věkem vstupu do manželství (zvláště v 70. a 80. letech) docházelo k obtížně slučitelné kumulaci životních startů – pracovních, rodinných i rodičovských.

V době, kdy je manželům okolo čtyřicítky, začíná manželství zároveň postrádat jednu ze svých základních funkcí. Děti dospívají, jejich rodiče – statisticky vzato - čeká ještě více než 30 let života. Pro mnohé je pak docela lákavá představa, že by si mohli celý cyklus ještě jednou zopakovat. Pochopitelně s jiným partnerem. Aby všem úskalím nebyl konec, máme ještě jeden primát. V inkriminovaném období jsme byli zemí s téměř nejnižším procentem trvale svobodných mužů a žen na světě. Pouze 5,4 % mužů se v té době neoženilo a 3,7 % žen neprovdalo. Masivní formální i neformální tlaky na uzavírání manželství (včetně ekonomických) vedly k tomu, že manželství uzavírali i jedinci, jejichž životní styl byl s takovou formou soužití téměř neslučitelný.

V posledních letech došlo nesporně k některým pozitivním změnám. Výrazně stoupá průměrný věk snoubenců, odpadly formální tlaky na uzavírání manželství, klesá potratovost, zároveň ovšem i počet dětí v rodinách. Na druhou stranu se však objevují některé nové jevy. Rychle přibývá i neformálních vztahů, soužití bez sňatku, které jsou labilnější než tradiční formy soužití. Chybí jim totiž takzvaná rozvodová bariéra. Takový vztah se pak může rozpadnout i ze zcela malicherných příčin, ukvapeně a v afektu. Zároveň se značně zredukoval čas, který rodiny tráví pospolu – za posledních dvacet let v průměru téměř o 12 hodin týdně méně.

Nepochybnou zátěž pro rodinu představuje i podnikání na straně jedné a hrozba ztráty zaměstnání či nezaměstnanost na straně druhé. Prohlubují se ekonomické rozdíly nejen mezi rodinami navzájem, ale dokonce i uvnitř jednotlivých rodin (v souvislosti s restitucemi, podnikáním, větší profesní mobilitou). Novým jevem jsou i podstatně častější světonázorové rozpory mezi partnery. Dříve bylo vše nějak jednodušší. Manželé byli buď „pro“ režim, nebo „proti“ režimu, zpravidla oba společně. Nyní mají přece jen širší spektrum možností volby. Některé rodiny se cítí společenskými změnami „oloupeny“, jiné „osvobozeny“, mnohé znejistěny. Jako na každou zátěž pak mohou reagovat buď posílením vzájemnosti, nebo také jejím oslabením.

5.1 Konflikty v rodině

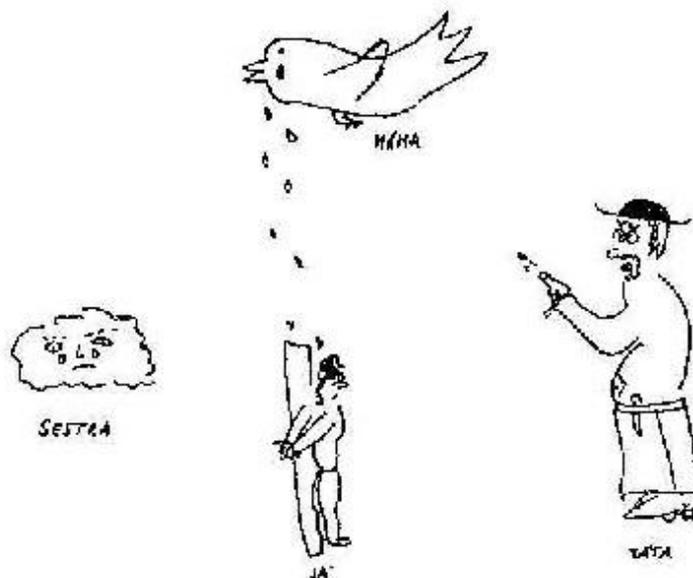
Matějček, Dytrych (2002, s. 15-16) uvádějí, že mnoho rodičů tvrdí, že se před dětmi nikdy nehádají, ale je až trestuhodné, jak podceňují vnímavost svých dětí. Již velmi malé dítě je dle všech psychologických pravidel velmi vnímavé k rodinné atmosféře, neuvěřitelně citlivě vnímá to, zda je matka šťastná, veselá, spokojená, směje se a přitom je hladí (totéž pochopitelně platí i u otce) nebo když je matka chová v náručí, zda je naplněná úzkostí, třese se a pláče. Takovému dítěti nelze vykládat, že otec provedl ošklivé věci nebo řekl ošklivá slova. Dítě vnímá rodinnou atmosféru přes chování matky. V teorii agresivního chování se znovu upozorňuje na to, že jedním z nejagresivnějších typů chování není křik, vyhrožování nebo výhrušná gesta, ale mlčení. Je-li mezi partnery období, kdy jeden na druhého nemluví, kdy prostě mlčí, je rodinná atmosféra naplněna silnou agresivitou, kterou dítě velmi intenzivně vnímá, bez ohledu na to, že nemusí chápat její původ.

Ve svém raném vývoji dítě potřebuje vidět své rodiče jako šťastné, klidné a rozhodné lidi, kteří netrpí citovými bouřemi a se kterými se může dobře a bez problémů identifikovat. Je těžké identifikovat se s matkou, která si neustále stěžuje na chování otce a přitom jen pláče a devaluje postavu otce jakýmisi přívlastky, kterým dítě stejně nerozumí. Je těžké se identifikovat s otcem, který přijde domů opilý, křičí na matku, označuje ji zahanbujícími jmény nebo ji fyzicky napadne. Pro dítě z toho vyplývá často neřešitelný rozpor, co se to vlastně děje, kdo má vlastně pravdu a ke komu se přiklonit. Tyto tázky jsou pro dítě téměř neřešitelné, zvyšují jeho úzkost, ale také vytvářejí prazáklad neschopnosti řešit vlastní budoucí problémy s druhým pohlavím, někdy později ve vlastním manželství, pokud bude dítě vůbec schopno manželství založit.

5.2 Poruchy chování

Dle Vágnerové (2004, s. 802) lze poruchy chování charakterizovat jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, eventuálně na úrovni svých rozumových schopností. Důležité je hodnocení problémového jednání, za něž se tito jedinci často necítí vinni. Příčiny vzniku poruchy chování mohou být různé. Jedinci s poruchou chování mívají narušené vztahy k jiným lidem, často se tímto způsobem projevují v rámci party. Charakter jejich chování se v průběhu vývoje mění, v období dospívání dochází k diferenciaci trvalejšího narušení chování a pouze k přechodným výkyvům v chování. Agresivní poruchy chování lze považovat za závažnější variantu, typickým příkladem je šikana. Náprava poruch chování vyžaduje práci s celou rodinou problémového dítěte, krajní možností je ústavní nebo ochranná výchova.

Obrázek 1: Kresba patnáctiletého chlapce s poruchami chování

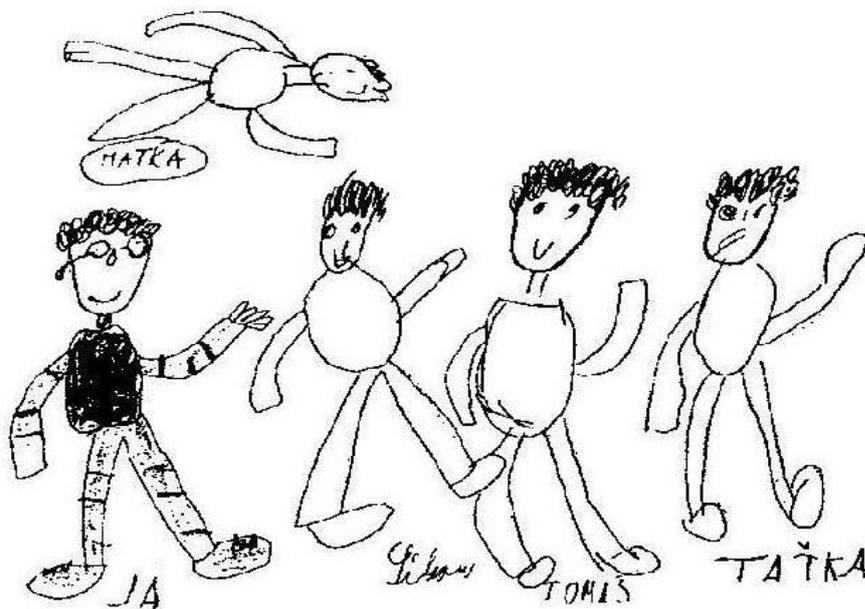
Zdroj: (Vágnerová, 2004, s. 790)

„Chlapec se narodil jako nemanželský, žije s matkou, nevlastním otcem a nevlastní sestrou. K nevlastnímu otci má odmítavý postoj. Chlapec neustále lže, podvádí a krade. Z kresby je zřejmá agrese očekávaná od otčíma a pocit nedostatečné opory u matky.“

5.3 Domácí násilí v rodině

Podle Vágnerové (2004, s. 644) domácí násilí v rodině poškozuje i děti, které jsou jeho každodenními účastníky. Děje se tak dokonce i tehdy, když samy nejsou přímou obětí, ale jen jeho svědky. Tato zkušenost je ochuzuje o pocit bezpečí domova, posiluje jejich nejistotu a obavy z ohrožení, které mohou být generalizované. Prožívají více negativních emocí, na konfliktní situace reagují zvýšenou hostilitou a aktivními vyhýbavými reakcemi. Svět se jim nejeví bezpečný, mají sklon interpretovat i běžné projevy chování svých vrstevníků jako signál nepřátelství a podle toho na ně nepřiměřeně reagovat. Opakovaná zkušenost s ponížením matky, která ji manipuluje do role bezmocné oběti, ji zároveň symbolicky zbavuje kompetencí ochránce dětského bezpečí. Děti týraných matek jsou častěji vývojově opožděné, mají emoční problémy a ve větší míře se u nich objevují poruchy chování. Bývají úzkostnější, méně radostné a mají tendenci reagovat stažením se do sebe. Častěji se chovají agresivně, jsou neposlušné, nedokážou řešit konflikty účelnějším způsobem a nedovedou ovládat své reakce.

Obrázek 2: Kresba devítiletého chlapce se zkušeností domácího násilí

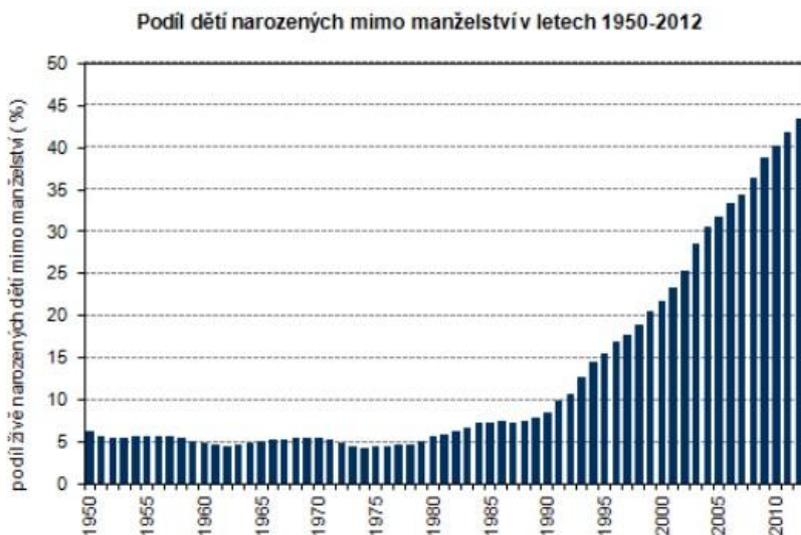
Zdroj: (Vágnerová, 2004, s. 645)

„Chlapec žije v úplné rodině, má dva starší bratry, všechny děti jsou ve značné míře zanedbané. Otec – alkoholik má v rodině dominantní postavení, bije děti i ženu, rozbíjí nábytek. Matka je slabá bez autority, nestačí na domácnost ani na výchovu synů, kteří jsou identifikováni se silným otcem a jí nerespektují.“

5.4 Neúplná rodina

Počet neúplných rodin s dětmi v ČR rychle roste. Od roku 1995 se podle údajů Českého statistického úřadu počet neúplných rodin s dětmi do 26 let zvýšil o polovinu na 256 tisíc. Pouze s jedním rodičem žije podle statistik už zhruba 22 procent českých dětí, tedy asi 400 tisíc. A odborníci předpokládají, že se situace bude v následujících letech dále zhoršovat. „V poslední době výrazně přibýlo neúplných rodin s dětmi do 15 let. Stoupá nejen počet těchto rodin, ale narůstá i podíl dětí, které v nich žijí. Příčiny tohoto jevu jsou poměrně známé, málokdo se však zabývá jeho důsledky,“ řekla Právu Silvie Novotná z občanského sdružení APERIO, které se problematikou samoživitelů zabývá. Podíl domácností, kde žije s nezaopatřeným dítětem mladším 26 let pouze jeden rodič, přesáhl loni 18 procent. Nejvyšší podíl neúplných rodin je v Karlovarském, Ústeckém a v Moravskoslezském kraji. (Svoboda, 2013)

Graf 1: Počet dětí narozených mimo manželství v letech 1950-2012

Zdroj: Podíl dětí narozených mimo manželství v letech 1950-2012, online, cit. 2014-02-13

Sobotková (2001, s. 128-129) uvádí, že rodiny s jedním rodičem představují stále častější rodinný typ. Jedná se o rodiny vzniklé rozvodem, rozchodem, ovdověním, adopcí dítěte, osamělou ženou nebo porodem dítěte mimo manželství. Od počátku 60. let 20. století byl tento trend důsledkem vzrůstajícího počtu rozvodů, ale v posledních letech je také odrazem nárůstu počtu žen, které mají děti mimo

manželství – za svobodna. Určité sociální stigma svobodných matek se postupem času zmenšuje – dříve byly svobodné matky odsuzovány, negativně hodnoceny po morální stránce a jejich děti litovány. Z toho vyplývalo znevýhodňující postavení ve společnosti. Dnes se také mění složení svobodných matek podle věku. Dříve mezi nimi bylo více velmi mladých žen, často nezletilých dívek, které byly těhotenstvím zaskočeny, protože možnost otěhotnění z nerozvážnosti a nezodpovědnosti podcenily. Nyní začínají převažovat alespoň v našich podmínkách zralejší ženy v období střední dospělosti, často kolem 35 let. Jsou většinou zajištěné, úspěšné ve svém povolání, a ačkoli nepotkaly vhodného partnera, chtějí přivést na svět dítě v optimálním biologickém věku.

Tradiční předpoklad, že děti potřebují otce, aby se vyvíjely normálně, začal být vědecky ověřován až poté, co začal narůstat počet rodin s jedním rodičem (obvykle s matkou). Při absenci otce v rodině se nejvíce poukazuje na otcovskou roli socializační a disciplinární, diskutuje se o častějších poruchách chování, a dokonce o delikvenci u dětí s absentujícím otcem.

5.5 Rozvod

Dle Colorsové (2008, s. 95-96) pro děti vždy rozvod znamená zmatek a ztrátu, protože o rozvodu nerozhodují a nemají pak žádnou kontrolu nad tím, co se s nimi děje během něj a po něm. Nemohou ovlivnit, jak se budou s rodiči vídat. Zvykly si spoléhat na určitou stabilitu domova, a ta je teď narušena stěhováním, změnou zaměstnání rodičů nebo finančními problémy. Tyto ztráty jsou pro děti velmi skutečné a rodiče na to nesmějí zapomínat. Jaký dopad bude mít rozvod na dítě, velmi závisí na vyspělosti, zdravém rozumu a dobré vůli rodičů, stejně jako na věku, emocionální a psychické vyspělosti a pohlaví dětí. Samotné rozvodové řízení má na dítě mnohem méně negativní dopad než další přidružené faktory jako je chudoba, změna školy nebo hádky rodičů během rozvodu. Tyto faktory dohromady mají hluboký a ničivý účinek na psychiku dětí.

„Při jednom rozsáhlejší výzkumu se ukázalo, že dítě z rozvedené rodiny je hodnoceno nejen učitelkami, ale i svými matkami na dvanáctipoložkové škále jako méně ctížádostivé a méně svědomité, více citlivé až přecitlivělé, více dráždivé a nervózní a méně oblíbené ve školním kolektivu. Jde tedy z klinického hlediska o obraz dítěte s neurotickými symptomy, které mohou postupně vymizet úpravou rodinných poměrů, ale které mohou také manifestně či latentně růst až v klinicky

vyjádřený obraz některé z dětských psychických poruch.“ (Matějček, Dytrych, 2002, s. 44)

Podle Vágnerové (2000, s. 364-365) rozvodem manželství ztrácí člověk jednu roli. Tímto způsobem se nemění pouze vztah k bývalému partnerovi, ale i k mnoha dalším lidem, především k vlastním dětem, k příbuzným bývalého manžela, ke společným přátelům, sousedům atd. Silný emoční vztah může přetrvávat, i když v této době bývá přinejmenším ambivalentní, ne-li otevřeně negativní. Přetrvávající emoce a neschopnost rozumového hodnocení jsou signálem míry zklamání. Iniciátorem rozvodu bývají častěji ženy než muži, ty rozvodem řeší často svou nespokojenost s manželským partnerem, který nesplňuje jejich představy. Nejsou ochotné obětovat se manželovi, kterého považují za zbytečného a zatěžujícího. Rozvod není nutné chápat jako odmítnutí instituce manželství, ale jako projev potřeby najít lepší variantu, která by přinesla více uspokojení. V tomto postoji je vyjádřena potřeba svobody dnešních mladých lidí, důraz na aktivní řešení, spojené s pocitem moci nad svým životem a možnosti jej ovlivnit.

Rozvodovost

„V roce 2012 bylo rozvedeno 26 402 manželství, což bylo o 1,7 tisíce méně než v roce 2011. Takto nízký roční počet rozvodů byl naposledy zaznamenán koncem 70. let 20. století. Změny v absolutním počtu rozvodů reflektují vývoj intenzity rozvodovosti a také se v nich odráží úroveň sňatečnosti z předchozích let.

Z celkového počtu rozvodů v roce 2012 se ze 72 % jednalo o první rozvod u obou manželů, u 11 % rozvedených dvojic se jednalo o oboustranně opakovaný rozvod, zbylých 17 % připadlo na kombinace, kdy se muž rozváděl poprvé a pro ženu to byl již další rozvod, nebo se muž rozváděl opakovaně a ze strany ženy to byl první rozvod, což bylo častější. Návrh na rozvod podává ve dvou třetinách případů žena. Z celkového počtu manželství rozvedených v roce 2012 bylo 57,5 % s nezletilými dětmi, přičemž před 20 lety byl tento podíl 71,7 %. Na snížení zastoupení rozvedených manželství s nezletilými dětmi se podílelo rostoucí zastoupení rozvodů dlouhotrvajících manželství, kdy již společné děti dosáhly zletilosti. Dále se zde nepochybně odráží také nízká úroveň plodnosti posledních let.

Analýza rozvodů podle vzdělání je čím dál více ovlivňována možností vzdělání neuvádět, resp. poskytovat tento údaj dobrovolně. V roce 2012 nejvyšší dosažené vzdělání neuvodlo už více než 45 % mužů i žen. Mezi ženami, které vzdělání uvedly,

platí, že se zvyšujícím se stupněm vzdělání se snižuje zastoupení opakovaných rozvodů. Mezi muži platí podobná závislost, ale není tak silná jako v případě žen.“ (Český statistický úřad, 2013b)

Graf 2: Roční počet rozvodů v letech 1950 – 2012

Zdroj: Rozvodovost, online, cit. 2014-02-13

5.6 Psychická deprivace u dětí

Langmeier, Matějček (1974, s. 19) uvádějí, že deprivace značí ztrátu něčeho, strádání nedostatkem uspokojení nějaké důležité potřeby. Nejde o strádání fyzické, ale výlučně o nedostatečné uspokojení základních potřeb duševních. Všeobecně se má za to, že dítě ke svému zdravému vývoji v první řadě potřebuje citovou vřelost, lásku.

Dále Langmeier, Matějček rozdělují podmínky, za kterých může dojít k deprivaci takto:

Předně to jsou takové okolnosti, kde z vnějších příčin existuje v rodině prostý nedostatek sociálně emočních podnětů, potřebných pro zdravý vývoj dítěte. Tak je tomu například, je-li rodina neúplná (chybí otec či matka), jsou-li rodiče valnou část dne mimo domov, je-li hospodářský nebo kulturní stav rodiny tak nízký, že se dítěti nedostává vývojové stimulace.

Za druhé pak jsou případy, kde tyto podněty v rodině sice objektivně existují, jsou však dítěti nepřístupné, protože se ve vztahu vychovatelů k němu vytvořila jistá vnitřní, psychická bariéra. Ta brání uspokojení potřeb, ačkoliv zdroj uspokojení je takřka

na dosah ruky. Tak tomu je v rodinách úplných a společensky i kulturně často velmi dobře postavených, kde však matka nebo otec a ostatní vychovatelé nejsou citově účastní, nemají vztah k dítěti, nevěnují mu žádnou pozornost, zřídka je ošetřují a zacházejí s ním jen mechanicky. Například matka je natolik zaměstnána, že si nestačí vytvořit vztah k dítěti a všechn svůj zájem věnuje jen svému povolání, nevyužije ani omezeného času, který jí pro dítě skutečně zbývá, nebo dítě neprovdané matky, které postrádá otce a trpí často odmítavým postojem matky, která na ně přenáší své pocity zklamání a trpkosti ze své společensky obtížné situace.

Neschopnost navázat s dítětem sdílný citový vztah má často příčinu v emoční a charakterové nezralosti a nevyrovnanosti matky nebo kterékoli osoby na jejím místě. Tak tomu bývá např. u rodičů, kteří byli sami v dětství deprivováni nebo kteří nevyřešili úspěšně své dětské a pubertální konflikty. Bývají infantilní, zaujatí svými problémy, s pocitem křivdy a nedostatkem lásky. Někdy u nich vidíme až přílišnou závislost na matce či otci, od nichž se snaží předčasným sňatkem odpoutat. U deprivovaných dívek vidíme v pozadí nejasnou touhu po nových citových prožitcích, která je uvádí do erotických vztahů, v nichž při své povahové nezralosti nedovedou vytrvat ani dosáhnout citového uspokojení. Takovým matkám pak chybí vřelost a něžnost v zacházení s dítětem a často i základní pochopení jeho potřeb. Tyto charakterové vlastnosti zpravidla překáží i vzájemnému vztahu rodičů, rodina není citově stmelena, schází teplo domova a intimita rodinného soužití. (Langmeier, Matějček, 1974, s. 158)

V klasickém obraze psychické deprivace malého dítěte zpravidla nechybí výrazné opoždění vývoje řeči. Kromě obvyklé těžké patlavosti je nápadné zejména opoždění po stránce skladebné a obsahové. Zásoba slov je poměrně velmi chudá a vzbuzuje dojem, že děti byly nacvičeny v užívání určitého počtu slov, a nikoliv, že se naučily mluvit. Dovedou pojmenovat druhé děti, osobních zájmen se však naučí užívat až velmi pozdě. Rovněž řazení slov vedle sebe bez větné spojitosti přetrvává neúměrně dlouho, přes třetí rok. Tyto děti dovedou poměrně dobře jmenovat věci na obrázcích, mnohem později a obtížněji však dovedou vyjádřit děje a smysl obrázku, jež předpokládá pochopení vztahu mezi skutečností a jejím symbolickým přepisem. Tato časná nezkušenost ve srovnávání skutečných předmětů s jejich grafickým znázorněním vede konečně k opožděnému chápání symbolické povahy grafického znaku vůbec, v čemž spatřujeme jeden z kořenů jejich charakteristického selhávání ve čtení a psaní v prvních třídách. Vedle opožděného vývoje řeči se vyznačuje deprivované dítě i opožděným vývojem sociálních a hygienických návyků a

v předškolním věku i nápadné opoždění ve vývoji jemné motoriky. (Langmeier, Matějček, 1974, s. 307–308)

5.6.1 Náprava deprivčních poruch

Matějček (1974, s. 314-317) uvádí, že následky déle trvající psychické deprivace v časném věku jsou hluboké a trvalé, prakticky neproměnné až do dospělosti. Jakmile již jednou k poškození došlo, nepomáhá už umístění dítěte v lepším prostředí. Náprava je možná při deprivaci trvající do 6. měsíce dítěte, snad i do 12. měsíce, ale je vždy neúčinná po dvou a půl letech. Těžké a dlouho trvající deprivace působí v psychické struktuře dítěte zpravidla hluboké změny, které mohou být trvalé. Čím mladší je dítě a čím déle deprivace trvá, tím menší je naděje, že bude možno následky beze zbytku odstranit. Je pravděpodobné, že jisté poruchy, hlavně v emocionální oblasti, přetrvávají i tam, kde se pacient sociálně a intelektově přizpůsobil celkem normálně a i krátkodobá deprivční zkušenost, která přejde bez zjevných následků, zanechává aspoň jeden následek skrytý, totiž zvýšenou zranitelnost.

Některé poruchy je možno napravit především úpravou vztahů dítěte k jeho sociálnímu i předmětnému okolí. Je třeba nově formovat povahové vlastnosti dítěte a přetvářet jeho charakter. Především se zde uplatní psychoterapie ve vlastním slova smyslu, neboť se zaměřujeme na přestavbu osobnosti jako organizovaného celku. Musíme pro dítě najít a přijatelným způsobem mu dodat potřebné organizační činitele, především pevné vztahy důvěry, sympatie, jistoty, lásky k těm, kdo se jím výchovně zabývají. Na nejvyšší úrovni je třeba dítě zapojit do společnosti a umožnit mu, aby si osvojilo účelné společenské role. Uprostřed společnosti a s pomocí se dítě zbavuje deprivčních následků a utváří si nové, uspokojivé vztahy ke svému okolí.

5.7 Sexuální zneužívání dítěte

Podle Vágnerové (2004, s. 618-623) je sexuální zneužívání projevem zneužití moci dospělého nad slabším a závislejším dítětem, jeho využití k aktivitám, které jím nejsou plně pochopeny a akceptovány a jejichž cílem je vlastní sexuální uspokojení. Dítě většinou nekoná tyto aktivity dobrovolně, ale je k nim donuceno, např. násilím, podvodem nebo uplácením, nemůže se dostatečně účinně bránit. Často ani neví, na co má dospělý ve vztahu k němu právo.

Formy sexuálního zneužívání

- 1) Nekontaktní sexuální aktivity, např. verbální komentář se sexuálním obsahem, exhibicionismus, voyeurismus. Do této kategorie patří např. obscénní

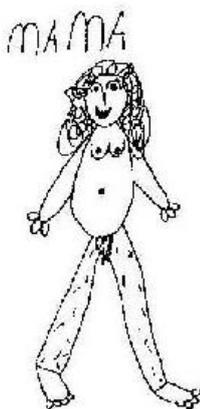
telefonáty, které děti děsí svým obsahem, jemuž nerozumějí, a vyhrožováním, co by se jim stalo, pokud by něco prozradily, čemuž naopak rozumějí velice dobře. Dalším typickým příkladem je zkušenost s obnažováním dospělých mužů, s exhibicionismem, která však zpravidla nemívá tak nepříznivý dopad.

- 2) Kontaktní sexuální aktivity. Zahrnují veškeré praktiky vyžadující kontakt agresora se zneužívaným dítětem. Podle závažnosti je lze dále diferencovat na penetrativní (např. koitus) a nepenetrativní (např. osahávání).
- 3) Sexuální využívání dětí k výrobě pornografie nebo k prostituci. Může mít komerční charakter, ale bývá rovněž spojeno s potřebou dosáhnout tímto způsobem sexuálního uspokojení.

Psychické důsledky sexuálního zneužívání

Sexuální zneužívání představuje tělesnou, duševní a sociální zátěž, která může vést k poškození dítěte. Změny psychických projevů signalizují, jakým způsobem dítě tento problém interpretuje, jaký má pro něj význam. Pokud je tato zátěž subjektivně závažná a její řešení se jeví problematicky, může se rozvinout posttraumatická stresová porucha. Obecně platí, že závažnost důsledků této zátěže je tím vyšší, čím je dítě mladší, čím déle zneužívání trvá, čím je dítě na násilníkovi závislejší a čím menší oporu najde u ostatních členů rodiny. (Vágnerová, 2008, s. 618-623)

Obrázek 3: Kresba šestiletého děvčete na téma moje matka

Zdroj: (Vágnerová, 2004, s. 623)

„Kresba šestiletého děvčete, které bylo vychováváno matkou prostitutkou a často bylo přítomné sexuálním aktivitám dospělých.“

5.8 Týrání dítěte

Langmeier, Krejčířová (1998, s. 267-269) uvádí, že týrání spolu se zneužíváním a zanedbáváním je dnes velmi studovaným, i když stále jen neúplně objasněným společenským jevem. Týrání, zneužívání a zanedbávání dětí je v současnosti souhrnně označováno anglosaskou zkratkou CAN (Child Abuse and Neglect). Je jisté, že k tělesnému ublížení dítěti docházelo v rodinách i mimo ně odedávna a tělesné tresty byly pokládány za oprávněný a často i nezbytný výchovný prostředek. Také lékaři, kteří se s týranými dětmi setkávali, tento jev dlouho podceňovali: zjištěná poranění pouze ošetřili a většinou se spokojili s vysvětlením rodičů, že si dítě úraz udělalo samo. Pokud se snad přece jen prokázaly zhmožděné a tržné rány po bití, pokládalo se tělesné trestání dětí obvykle za právo rodičů.

Zejména je-li tělesné týrání opakované a dlouhodobé zanechává ovšem vždy také „rány na duši“ oběti a může další psychický vývoj vážně ohrožit. Zvyšuje úzkostnost, ale i agresivitu a vede mnohdy k opakování téhož chování v pozdějším věku na vlastních dětech i k agresivnímu chování obecně.

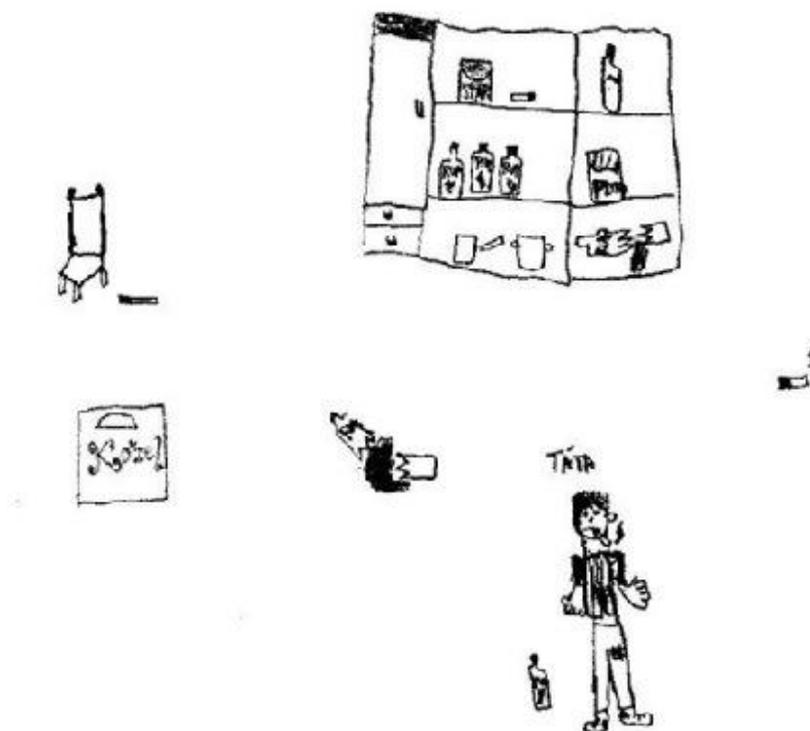
5.9 Zanedbávání dítěte

Zanedbávání dítěte je stejně jako týrání zvláště ohrožujícím jevem, jestliže je systematicky organizované. Zanedbávání je definováno jako vážné opomíjení rodičovské péče nezbytné pro tělesný a duševní vývoj dítěte. Tělesné zanedbávání zahrnuje nedostatek přiměřené výživy, oblečení, hygieny, nezbytného přístřeší, ve školním věku pak nedostatečné zajištění řádné školní docházky i přiměřeného dohledu nad přípravou domácích úkolů a vůbec nezáměr o školní prospěch dítěte, stejně jako nedostatečný dozor nad tím, kde a s kým dítě pobývá a jak tráví volný čas. Zanedbávání může působit na psychický vývoj dítěte přímo (nedostatek dohledu a kázně, nezáměr o vzdělání) či nepřímo (podvýživou nebo nevhodnou skladbou výživy, špatnou hygienou). (Tamtéž, s. 273-274)

V některých rodinách se výchova dětí nedaří, jelikož rodiče nejsou schopni zajistit sociální, někdy ani základní potřeby dítěte, vývoj dítěte je ohrožen. Často jde o rodiny, v nichž došlo k narušení vzájemných vztahů mezi rodiči, ve kterých dochází ke zneužívání drog, k nadměrnému požívání alkoholu, dále o rodiny s velmi nízkým příjmem a se špatnou úrovní bydlení. Rodiče často nejsou dost zodpovědní, nevyřídí pro rodinu ani sociální podpory a dávky, na které mají ze zákona nárok, proto

dysfunkční rodina potřebuje pomoc sociálních institucí. (Rozsypalová, Čechová, Mellanová, 2003, s. 149)

Obrázek 4: Kresba sedmiletého chlapce na téma moje rodina

Zdroj: (Vágnerová, 2004, s. 620)

„Kresba sedmiletého chlapce na téma moje rodina, který byl vychováván otcem alkoholikem.“

5.10 Vliv alkoholismu nebo užívání drog u rodičů

Vágnerová (2004, s. 570-575) uvádí, že alkohol je v současné době společensky tolerovanou drogou. Není tajemstvím, že většina významných životních úspěchů, jubileí a jiných událostí je zapíjena alkoholem. Odhaduje se, že nejméně třetina našeho obyvatelstva je pravidelnými konzumenty alkoholických nápojů. Mnohem více je ohrožena rodina, ve které se pití alkoholu oddává žena, vzhledem k tomu, že rodina a manželství je již od nepaměti především záležitostí žen, jsou proto rodinné vztahy touto skutečností ovlivněny mnohem více než v případě, kdy pije muž. Partner závislé ženy má tendenci přejímat starost a odpovědnost za rodinu, ale rychle dochází k vyčerpání a často dochází k rozvodu. Někteří muži se nerozvedou, ale doma se

zdržují co nejméně, zaměřují své aktivity především na práci. Ostatní muži mají snahu vyvinout na ženu značný tlak, který vede k zahájení léčení.

Pokud je v rodině na alkoholu závislý muž, má žena snahu tuto skutečnost skrývat nejen před veřejností, ale i před dětmi. Častěji však vzniká závislost na alkoholu teprve až v průběhu manželství či společného soužití. Rodiny pijáků jsou rodinami v nouzi, které potřebují pomoc. Nejvíce jsou v těchto rodinách postiženy děti. Dětství strávené v takovéto rodině může znamenat léta naplněná strádáním. Pokud radíme dětem, aby nepily a neužívaly drogy, musíme mít na paměti, že děti se naučí mnohem více z toho, co vidí kolem sebe. Rodiče jsou dítěti vzorem a příkladem, a proto, to co děti uvidí ve své rodině, budou v budoucnu považovat za normální a akceptovatelné. Výskyt alkoholika v rodině pro ni představuje velký problém. Často dochází k narušení komunikace a vztahů v rodině.

Alkoholik postupně přestává zastávat veškeré role. V první řadě přestává uspokojivě plnit roli partnera a rodiče. To souvisí s jeho chováním, které je charakteristické bezohledností, nespolehlivostí, sobeckostí, lhaním apod. To má za následek, že ostatní členové rodiny přestávají mít k takovému člověku úctu a spíše jim opovrhují a mnohdy ho i nenávidí. V druhé řadě alkoholik velmi často selhává i v roli profesní. Jeho pracovní výkonnost je v důsledku alkoholu výrazně snížena. Představuje nespolehlivý článek a mnohdy se stává, že do zaměstnání ani nedorazí. Pokud ztratí svou práci, velice obtížně nachází místo někde jinde, zpravidla se o to ani nesnaží. Ztráta zaměstnání pro rodinu znamená ztrátu jednoho finančního příjmu. Díky tomu se rodina alkoholika velice často ocitá v materiální krizi. Je nutné zmínit se, že i kdyby závislý partner vydělával peníze, s největší pravděpodobností by je stejně využil k uspokojení svých potřeb. Typické bývá i půjčování peněz nebo trestná činnost.

Důsledky alkoholové závislosti v rodině jsou typické. Celkově se snižuje sociální status celé rodiny a je zapotřebí i určité reorganizace uvnitř rodiny, protože jeden z členů nezastává to, co by zastávat měl. Z tohoto důvodu jsou velmi často kladeny mnohem vyšší nároky na děti. Často je od dítěte vyžadováno a předpokládá se, že bude schopné převzít větší část požadavků od rodiče a že bude fungovat jako „samostatná jednotka“. To samozřejmě souvisí s tím, že nemá dostatek volného času na své záliby a také na přípravu do školy. Tyto děti mají mnohdy nízké školní výkony, které ovšem nejsou způsobeny sníženými rozumovými schopnostmi. Obvykle jsou zapříčiněny tím, že jsou děti pod trvalým stresem, nemají klidné prostředí, kde by se mohly plnohodnotně připravovat. Nesmíme opomenout, že často musí udržovat

domácnost v chodu. Pokud dítě vyrůstá v rodině alkoholika, ocitá se ve velice náročné situaci, která se bude vyznačovat neustálým stresem a napětím. Takové podmínky budou nepochybně narušovat jeho psychický vývoj a mnohdy je v ohrožení i jeho zdravotní stav. Může být zanedbávána hygiena dítěte, jeho stravovací návyky apod.

Taková rodina pro dítě není zdrojem jistoty, bezpečí a lásky. V tomto ohledu můžeme tvrdit, že je dítě citově deprivováno. Rodina neplní své funkce, tudíž nemůže docházet k uspokojování potřeb, které dítě pro svůj vývoj potřebuje. V některých případech můžeme dokonce hovořit o výchovném zanedbávání dítěte.

Děti alkoholiků mají často nízké sebehodnocení, mají pocit, že si přízeň jiné osoby musí něčím zasloužit. Bývají nedůvěřivé k ostatním lidem, přetrvává u nich nejistota a strach z opuštění. Činí jim velké potíže navazovat a utvářet hlubší vztahy. Značnou zátěž pro ně představuje i zafixované neprojevení svých pocitů a omezená spontánnost. Zcela určitě je na místě zmínit se také o rizicích, která se ve spojitosti s alkoholem mohou vyskytnout. Jedná se o agresivní jednání ze strany závislého na ostatní členy rodiny. Alkohol obecně odstraňuje zábrany a narušuje schopnost sebeovládání a mnohdy se projevuje neadekvátními reakcemi na jakýkoli podnět. Výskyt alkoholika v rodině velice často vede k jejímu rozpadu, kdy ostatní členové rodiny závislého jedince opustí a on zůstává sám. V takovém případě se rodinu daří zachránit pouze ve chvíli, kdy alkoholik uzná svoji závislost a je ochoten se jít léčit.

6 JAK VYCHOVAT PSYCHICKY ODOLNÉ DÍTĚ

„Sebedůvěra je schopnost vidět sebe sama jako schopného a způsobilého člověka, který dokáže lásku přijímat i dávat, který je jedinečný a kterého lidé uznávají.“
(Barneyová, Savary, 1998, s. 11)

Barneyová, Savary (1998, s. 123-125) uvádí, že to nejdůležitější, co můžeme dětem dát, je pocit sebedůvěry. Sebedůvěra je základním pozitivním postojem člověka vůči sobě a současně nezastupitelným zdrojem životní energie. V dítěti je třeba rozvíjet tento postoj, aby samo sebe vnímalo jako bytost kompetentní, jedinečnou a cennou, hodnou lásky i schopnou milovat. Mnoho dětí je bohužel vedeno k tomu, že jediný způsob, jak splnit nějaký úkol, je splnit ho naprosto dokonale. To vede k chronické úzkosti a neuróze. Děti potřebují vědět, že mohou lásku dávat zrovna tak jako ji přijímat, a že o jejich lásku někdo stojí. Znamená to vlastně, že to, jak se chováme sami k sobě, je vzorem či základem pro to, jak milovat druhé. Sebedůvěra dává dětem sílu, aby z nich vyrostli zdraví, vyrovnaní, zodpovědní a platní členové společnosti. Každé dítě se potřebuje vypořádat s různými těžkostmi a problémy, se kterými se v průběhu svého vývoje setká, proto je zapotřebí sebedůvěry, aby mohlo rozvíjet pět hlavních oblastí života – tělesnou, rozumovou, citovou, duševní a oblast mezilidských vztahů. Sebedůvěra pomáhá dítěti překonat obavy, nezdary a další překážky, se kterými se na cestě k dospělosti setkává.

I. Intelektuální vývoj: pocit kompetence

1. Mějte přirozené nároky, které nepřekročí schopnosti dítěte.
2. Posilujte kompetence, zdůrazňujte pozitivní stránky.
3. Budte osobně dítěti nápomocni, radujte se z jeho úspěchu.
4. Začleňte do zkušenosti dítěte roli úspěchu, umožněte dosažení úspěchu a úspěch se dostaví.
5. Pomáhejte dětem nacházet alternativní řešení, pomozte rozvíjet jejich návyky, jak zvládat problémy.

II. Citový vývoj: láska a vstřícnost

1. Oceňujte jedinečnost každého dítěte, vyhněte se negativnímu srovnávání.
2. Pomozte dětem, aby přijaly samy sebe, tím, že jim dáte najevo, že vy je přijímáte. To, jak dítě přijímá samo sebe, je ovlivněno tím, jak vnímá vaše nároky na ně kladené.
3. Umožněte dětem, aby projevily svůj vlastní způsob, jak dát najevo lásku. Dávat lásku je stejně cenné jako ji přijímat.
4. Pomozte dětem, aby věřily samy v sebe. Citová jistota pramení ze sebedůvěry.
5. Berte citlivost dítěte jako dar. Oceňte jeho city a schopnost vcítit se do pocitů druhých lidí.

III. Tělesný vývoj: vlastní tělo

1. Projevujte pozitivní zájem o tělesný vývoj vašeho dítěte, pomozte jim, aby jim nečinil potíže a aby se cítily dobře.
2. Respektujte tělesné potřeby každého dítěte, ať jde o jídlo, odpočinek, spánek, pohyb, lásku, právo na soukromí, péči o zdraví atd.
3. Podporujte hygienické návyky, tělesné cvičení a péči o zdraví, to vše pomáhá budovat pozitivní představu o sobě samém.
4. Respektujte omezené tělesné schopnosti dětí stejně jako jejich možnosti.
5. Uvědomte si, že tělesné návyky se dají obvykle naučit. Ty špatné se dají odnaučit a mohou být nahrazeny správnějšími, které prospívají zdraví.

IV. Duševní vývoj: zvědavost

1. Již zpočátku dbejte na smysl pro zvědavost, posiluje to v dětech schopnost pozorovat okolní svět.
2. Aktivitu dítěte, která vychází z něho, berte jako normální projev tvůrčího ducha. Dokonce i to, když dítě zlobí, se dá chápat jako projev tvůrčí energie.
3. Umožněte dětem, aby mohly vyslovit své vlastní názory, i když jsou v rozporu s těmi obecně uznávanými. Necht' jsou děti schopny vyjádřit slovně svůj nesouhlas, aniž by se přitom bály trestu.
4. Cvičte s dětmi, jak identifikovat a jak využívat jejich duševní energii. Važte si energie, kterou dítě projevuje, nepotlačujte ji.
5. Naučte děti, jak být v duchu s druhými lidmi, i když nejsou fyzicky přítomni. Podporujte cit pro lásku a nejbližší vztahy.

V. Vývoj mezilidských vztahů: smysl pro odpovědnost

1. Podporujte v dětech rozvoj pocitu odpovědnosti za sebe samé. Práva druhých a právo vlastní by měla být v rovnováze.
2. Hledejte příležitosti, jak by děti mohly uplatnit svůj talent a dovednosti.
3. Rozprávějte s dětmi o vztazích ve vašem životě. Děti se učí skrze vaši zkušenost.
4. Podporujte smysl pro rodinu a sounáležitost. Mezi jedinečností individua a vzájemnými vztahy udržujte vyrovnaný poměr.
5. Pomáhejte dětem, aby se naučily myslet na druhé. Naučte je ono: „Chovej se k druhým tak, jak chceš, aby se chovali druzí k tobě.“ Naučte je radovat se z toho, jaké to je být ušlechtilý a jednat podle zásad altruismu.

7 KAZUISTIKY

Zkoumanými vzorky jsou rodiny, ve kterých se vyskytují patologické jevy. Setkala jsem se s nimi při výkonu svého povolání policistky. Pouze někteří členové z těchto rodin mi však byli ochotni poskytnout rozhovor, a to s prosbou zůstat v anonymitě. Další kazuistiky jsou převzaté a řádně citované od autorů, kteří se touto problematikou odborně zabývali. Cílem výzkumu je aplikovat poznatky z teorie na konkrétní případy a tím potvrdit či vyvrátit stanovené hypotézy.

Hypotéza 1: Rozpad rodiny znamená pro dítě prožívání negativních emocí.

Hypotéza 2: Rodina představuje rizikový faktor pro budoucí prokreační rodinu dítěte.

Hypotéza 3: Požívání alkoholu v rodině má za následek celkový rozpad rodiny.

7.1 Případ č. 1

Žena – 34 let

Muž - 37 let

Děti 2 chlapci -12 let, 7 let

Normálně rodina fungovala asi osm let, žili ve vlastním bytě, oba rodiče pracovali. Po narození prvního syna šla matka na mateřskou dovolenou, tím pádem se rodině snížil finanční rozpočet a kvůli financím začaly i první hádky. Rodina si už nemohla dovolit takové výdaje jako před narozením dítěte. Po dvou letech od narození prvního syna přišel otec o práci a začal mít problémy s alkoholem. Hádky s manželkou byly na denním pořádku, probíhaly i před dětmi. Matka tuto situaci psychicky nezvládala a začala s otcem také pít alkohol. V rodině panoval velký chaos a nepořádek, děti byly často zanedbané a špinavé, čelily negativním vlivům, jako častému popíjení alkoholu v rodině, dále neustálými návštěvami pochybných kamarádů od rodičů, které často trvaly do časných ranních hodin, což se často neobešlo bez přivolání hlídky policie ze stran sousedů, kteří si stěžovali na rušení nočního klidu. Tato situace se stupňovala nadále tím, že matka na děti neustále křičela, ponižovala je a dávala jim jednoznačně najevo, že jsou v rodině nežádoucí.

Po nějaké době si našla nového přítele a snažila se otce dětí dostat z bytu, což vyvolávalo další hádky a docházelo zde už i k fyzickému napadání. Často byla

na místo volána policie a tomuto všemu byli tito dva chlapci svědky. Následně matka požádala o rozvod a manželství se rozpadlo. Otec si našel jiné bydlení a děti i s bývalou manželkou nechal v bytě bydlet. Manželka ještě vystřídala další dva partnery, se kterými s dětmi po krátkou dobu žila ve společné domácnosti. Oba, jak se časem ukázalo, byli těžcí alkoholici.

7.1.1 Rozbor případu č. 1

V případě kazuistiky č. 1 je v jednání staršího syna patrné výrazné sebedoceňování, které je spojeno s prožíváním neustálé nejistoty. Má nízké sebehodnocení, které se projevuje nedostatečnou sebeúctou. Obtížně se orientuje ve vlastních pocitech, je emočně plachý a velmi nedůvěřivý. Celou situaci ztěžuje i fakt, že o svých pocitech a o své úzkosti nerad mluví. Nerad se svěřuje i blízkým osobám a své rodině. Nemá mnoho přátel, je spíš samotář a zdá se, že je s tímto způsobem života spokojen, nemá potřebu vyhledávat společnost lidí. Má problémy s přijetím jakéhokoli nového partnera jeho matky. Citové strádání zvyšuje jeho psychické napětí a snižuje celkovou duševní pohodu a vyrovnanost. Je dosti pravděpodobné, že bude hůře navazovat partnerský vztah a také to, že bude selhávat v rodičovské roli z důvodu chybění potřebné emoční a sociální zkušenosti.

Dále starší syn, navštěvuje psychologickou poradnu, byla u něj zjištěna vývojová porucha ve čtení i psaní, trpí koktavostí, na svědomí má dokonce i zkušenost s drobnými krádežemi v obchodech a celkově ve škole patří spíše k průměrným žákům. Mladší syn po konzultaci s psychologem nastoupil do první třídy o rok později z důvodu celkové nezralé osobnosti a byla obava, že by měl se školou problémy. I když dostal odklad, nyní v první třídě se objevují první problémy. Neustále zapomíná pomůcky do školy, dokonce několikrát ve škole zapomene celou aktovku, se starším bratrem má neustálé problémy, pořád se hádají a perou.

V případě kazuistiky č. 1 jsem se matky chlapců v rozhovoru zeptala, co si pamatuje ze svého dětství a ta uvedla, že její rodiče se rozvedli, když jí bylo 14 let, otec se o ni nikdy moc nezajímal, ve velké míře popíjel v rodině alkohol a matka neustále pracovala, aby rodinu uživila. V rodině panovaly chladné city, časté ponižování ze strany otce a neustálé hádky mezi rodiči.

7.2 Příklad č. 2

Žena - 44 let

Muž - 53 let

Děti 3 dcery - 24 let, 23 let, 17 let

Rodina fungovala zhruba 10 let, rodiče neměli na děti moc čas a tvrdě pracovali, většinou na směny, aby rodinu užívali. O nejmladší dceru se většinou staraly její starší sestry, ty jí ráno oblékaly a vodily do školky. V rodině panoval citový chlad, matka ani otec se s dětmi nemazlili, neobjímali je a ani mezi sebou si nějakou lásku vůbec nedávali najevo. Starali se jen o svou práci, domácnost a o to, aby byly zapláceny každý měsíc účty. Otec začal ve velké míře pít alkohol a hádky s manželkou byly na denním pořádku.

Když starší dcery dokončily základní školu, obě odešly na internát, doma je nic nedrželo, musely jen stále pomáhat v domácnosti a starat se o mladší sestru, kterou moc neměly rády, protože ona nic dělat nemusela, měla vždy to, co chtěla. Po vyučení se obě rychle vdaly, odstěhovaly se a brzy měli své vlastní děti. V době, kdy nejmladší dcera navštěvovala základní školu, byla dokonale samostatná a rodiče k životu vůbec nepotřebovala. Ti se jí vůbec nevěnovali a starali se pouze o sebe. Zlom nastal, když dokončila základní školu. Než stačila nastoupit na střední školu, citově se připoutala k muži, který byl o dvacet let starší než ona, v němž podvědomě hledala svůj otcovský vzor, který jí v rodině tak chyběl. K tomuto muži v 16 letech odešla a začala s ním žít. Otcovo pití alkoholu se stále stupňovalo, až se nakonec rodiče rozvedli a matka se odstěhovala. Obě starší dcery si za manželky vzaly muže, kteří občas popíjeli alkohol. Nepřišlo jim na tom nic zvláštního, neboť na toto jednání byly zvyklé z dětství, když otec doma běžně pil. Postupem času se z obou manželů stali alkoholici a obě starší dcery zažívaly ty samé pocity jako v dětství. Nakonec se obě rozvedly. Nejmladší dceři se vztah se starším mužem také rozpadl.

7.2.1 Rozbor případu č. 2

V případě kazuistiky č. 2 můžeme zaznamenat určité projevy, které jsou typické pro rodinné soužití s alkoholikem. Už samotný fakt, že je jeden z rodičů alkoholik, napovídá o tom, že se zde vyskytovaly dlouhodobé, dysfunkční rodinné vztahy. Alkoholik v roli rodiče není rozhodně považován za přijatelný vzor pro dítě. Dcery se musely vypořádávat s tíhou, která ústila v neustálé konflikty mezi rodiči. Lze říci, že otec v důsledku své bezohledné závislosti způsoboval i určitou formu deprivace svých dcer.

Zejména můžeme hovořit o tom, že dcery nebyly citově akceptovány svým otcem, a to před rozvodem, i po rozvodu rodičů. Přestože se dcery s rozvodem svých rodičů vypořádaly poměrně dobře, zcela jistě je tato zkušenost z dětství ovlivnila v jejich partnerském životě. Díky těmto zážitkům jsou vůči mužům velice obezřetné.

Dále je v tomto případě patrné, že nejmladší dcera má značné problémy s navazováním sociálních vztahů. To je do značné míry ovlivněno i tím, že v raném věku v podstatě zůstala sama, když starší sestry odešly na internát a rodiče na ni neměli čas, protože stále pracovali. Je tedy spíše samotářská. Pokud však k někomu získá důvěru, má tendenci se na něho nezdravě upínat. Tato nedůvěřivost a do značné míry i opatrnost se pravděpodobně bude odrážet i při hledání budoucího partnera.

Budoucí partnerský život dítěte může být zcela jistě ovlivněn i určitými vzorci chování, které v orientační rodině dítěte převládaly. V případě výskytu určitých patologických jevů, jako je například alkoholová závislost nebo agresivní jednání rodiče, je jasné, že dítě a později dospělý jedinec, k těmto vzorcům chování zaujme určitý postoj. Toto je typické jak v případě kazuistiky č. 1, tak i v tomto případě, kdy si obě starší dcery vzaly muže, který měl problémy s alkoholem, stejně tak, jako v dětství i jejich otec. Toto jejich jednání bylo zcela nevědomé, řídily se pouze určitými vzorci chování, které znaly ze svého dětství a netušily, že z jejich partnera, který se občas napije, se může stát alkoholik, tak jako v případě jejich otce.

7.3 Případ č. 3

Žena - 50 let

Muž - 53 let

Děti - 1 dcera 25 let

Rodina fungovala 8 let, kdy se rodiče rozvedli. Dcera zůstala s matkou bydlet u prarodičů. Rodiče nebyli zvyklí dávat své emoce příliš najevo, před dcerou se nikdy neobjímali, nelíbalí a ani s dcerou se příliš nemazlili.

Otec často brával dceru do přírody, čehož se matka nezúčastňovala. Naopak on zase neměl rád jakékoliv kulturní akce. Dcera rozvod brala jako osvobození od otce, z útlého dětství si pamatuje mnoho jednotlivých okamžiků, např. okamžik, když spolu s matkou od otce odcházely. Celkově měla normální dětství, na nic vyloženě traumatizujícího si

nevzpomíná. Mnohdy ale nedělali příliš společných věcí jako rodina, nikdy nejezdili na dovolenou a nechodili ani na žádné kulturní akce.

Otec byl závislý na přírodě a dceři toto vštěpoval již od narození, někdy bohužel až tvrdým a nekompromisním způsobem. Do přírody s ním musela chodit z povinnosti, většinou až s odporem. Po rozvodu se otec pokoušel s dcerou provádět i jiné sportovní aktivity, například jezdit na kole. Avšak první vyjížďka byla zároveň i poslední, protože dceři jízda na kole vůbec nešla a otec s tak neschopným dítětem odmítal dále jezdit. Další pokusy spolu cokoliv podniknout se setkaly pouze s negativním ohlasem. Otec svou výchovu realizoval převážně rozkazy a příkazy a chtěl být pro dítě autoritou, nikdy nedokázal přiznat chybu a nikdy se za nic neomlouval. Zato své dceři připomínal její selhání při každé příležitosti. Nikdy jí fyzicky neublížil, ale oporu v něm přesto neměla. Kdykoliv za ním přišla s problémem, dalo to velkou námahu se k tomu odhodlat, protože trpěla velkým strachem z jeho reakcí, znovu jí ponížil a obrátil všechno proti ní, aniž by ji pořádně vyslechl. Chránil ji příliš důsledně, dcera nesměla nikde chodit sama, venku mohla být pouze kolem domu. Neustále žil v představě, že pro to, aby se z dcery stal slušný a spořádaný člověk, dělá maximum. Matka byla opakem otce, vedla dceru liberální výchovou, stále spolu mají láskyplný vztah. Po rozvodu začaly obě žít u matčiny rodičů a matka si našla nového přítele.

7.3.1 Rozbor případu č. 3

Jako na jedináčka byly na dceru kladeny velmi vysoké nároky, stal se z ní perfekcionista, což je u jedináčků typické. Je velmi kritická a náročná nejen k sobě, ale i vůči okolí. Dcera je přecitlivělá na vše, co se jí týká, to vede k neúspěchům, kritice a stálé snaze být dokonalá a neomylná. Dále trpí nedostatkem sebelásky, sebevědomí a sebedůvěry. V tom, aby se prosadila, jí překáží strach ze selhání, podceňuje své schopnosti a má občasné tendence lidem vymlouvat pravdivost komplimentů, které jí byly složeny. Vždy skromně klopí oči se skrytou nedůvěrou ke slovům obdivu. Trpí sklony k sebelítosti a sebenenávisti. Ráda se chlubí i drobnými úspěchy a touží po pochvale a uznání. Je velmi přecitlivělá na kritiku a negativní situace. Dcera byla v rodině brána i v dospělosti jen jako malé dítě a otec s ní nejednal jako rovný s rovným. Projevuje se u ní nízké sebevědomí, činí ji problémy odmítat, říct ne na prosby ostatních lidí.

7.4 Případ č. 4

„Linda, 6 let, má na svůj věk nevysvětlitelné chování. V posledním měsíci několikrát rozstříhala matce prádlo, ubrusy, záclony, šaty. Matka je osoba zřejmě velmi vznětlivá, nespokojená, se sklonem střídavě k pláči a k výbuchům zlosti. Vlastní otec je ve vězení, nevlastní otec prý duševně omezený, dětinský, závislý na matce. Dítě je tělesně dobře vyvinuté, přiměřené výživy. Při vyšetřování se ukázalo, že má po celém těle spoustu podlitin, které místy měly velikost dlaně. Psychicky bystrá, s rozumovými schopnostmi spíše nadprůměrnými, zprvu nejistá, váhavá, později klidná, ale se zřejmými obrannými reakcemi s obsesivními projevy. Její volná kresba je zarážející: nakreslí maminku s dítětem v kočárku na hřbitově. V rozhovoru brzy odkryje motiv svého podivného chování: „To já dělám ze zlosti, protože mě maminka pořád vyhání, nemá mě ráda, ani trošku ne, já ji ano, ale ona mne ne. Tatínek mě taky nemá rád, maminku tu ano.“ Přiznává nerada, že bývá od maminky hodně bita řemenem. Matka se v rozhovoru ohrazuje proti domněnce, že by jí dítě překáželo, ale není prý na to, aby se s ní bavila, to prostě nedovede. Přiznává, že dítě tělesně trestá řemenem, ale „jí to nevadí, drží jako beran, ani ji to nebolí. To já jsem se měla hůř, vyrostla jsem u cizích lidí, já jsem byla bita ještě víc, to bijí děti všichni rodiče, ona musí být bita, jinak to s ní nejde.“ Svaluje všechnu vinu na manžela, ten že dítě nerad vidí, že na ně žárlí, nesnese, aby se matka v jeho přítomnosti jakkoliv zabývala dítětem, vytýká jí stále, že dává přednost dítěti před ním. Nadhozenou možnost umístění v jiné rodinné péči matka odmítne: „To by se ona třeba dostala k nějaké paní a k té by přilnula, a to nejde. Ona potřebuje mezi cizí lidi, aby věděla, že má matku.“ Proto souhlasí s umístěním do dětského domova na čas, aby ji tím vytrestala. Po převedení do dětského domova je dítě velmi hodné, mírné, oblíbené, ve škole velmi dobře prospívá, neurotické obtíže se brzy upravují.“ (Langmeier, Matějček, 1974, str. 162)

7.5 Případ č. 5

„Někteří vyučující si stěžovali na chování Ládi, žáka sedmého ročníku. Vadilo jim, že dělá při vyučování hlouposti, např. si nechá na hlavě čepici, že dělá různé grimasy, aby se třída smála, má směšné poznámky k učivu nebo s učitelem vůbec nespolupracuje, sedí např. v lavici a místo kreslení nebo psaní úkolu si prohlíží časopis. Analýza vyučovacích hodin učitelů, kteří si na chování Ládi stěžovali, ukázala, že se takto choval tehdy, když si jej vyučující nevšímal, když se hlásil, tak jej nevyvolal, nezajímaly ho jeho názory, neoceníl jeho práci nebo snahu, nepomohl mu, když byl v úzkých, když

se jej nesnažil získat pro učení nebo zapojit do aktivit, v nichž by se mohl uplatnit (žák se např. hlásil, že instaluje učitelu Meotar, ale ten jej ignoroval nebo při hudební ukázce nahlas poznamenal: „To je krásné“, ale učitelka nadšení žáka nijak výchovně nevyužila a jeho poznámku ignorovala). Zvláště nevhodně se choval u učitelů, kteří jej ignorovali, protože jej vnímali jako „beznadějný případ“ U jiných vyučujících, kteří jej dovedli povzbudit a ocenit a nalézali možnosti pro jeho uplatnění, se choval slušně a spolupracoval s nimi. Proto byla stanovena hypotéza, že se žák chová nevhodně proto, že chce upoutat pozornost učitelů ke své osobě i za cenu kárání a trestání. U učitelů, kteří jej ignorovali, se i on vzdal veškeré naděje na změnu jejich postoje k sobě a nespolečně s nimi vůbec. Na základě této hypotézy byla navržena následující strategie výchovného působení na žáka. Snažit se věnovat žákovi pozornost, uznání, povzbuzení a ocenění, bude-li se chovat vhodně, a ignorovat jeho chování nevhodné. Nalézat pro něj různé možnosti uplatnění ve třídě i mimo ni. Snažit se nabídnout žákovi i alternativní činnosti při učení (např. kreslit něco jiného), poskytovat mu pomoc. Součástí strategie byly i vlídné neformální rozhovory s žákem mimo vyučovací hodiny o jeho zájmech, přání, názorech a problémech a společné hledání východisek z nich. Již po měsíci se začalo chování Ládi měnit k lepšímu. Zvolenou strategii podpořila i analýza rodinného prostředí. Láda žije pouze s matkou, která si hledí práce a svých zájmů a na syna nemá čas.“ (Langová, Vacínová, 1994, s. 69-70)

7.6 Závěry zkoumání

Při zkoumání jednotlivých případů jsem získala několik zajímavých poznatků. Všimla jsem si, že v rodinách s autoritářskou, despotickou výchovou plnou nadávek a výčitek vůči dítěti, jsou tyto děti velmi citliví na jakoukoli kritiku i v pozdějším věku. Snaží se nevidět své chyby, ukrývají je před sebou i světem, a všímají si i banálních přestupků u druhých, které tvrdě odsuzují. Dále je zde spojitost mezi sebevědomím a despotismem. Čím nižší má člověk sebevědomí, tím větší je jeho snaha utlačovat druhé. Tímto způsobem se dotyčný snaží přesvědčit sám sebe, že není tak bezvýznamný a že dokáže prosadit svoji vůli nebo mít nad jednáním ostatních přehled. Změny jsou pro nesebevědomé lidi velkou psychickou zátěží, a proto, mají-li o něčem přehled, nemůže je to nepříjemně překvapit a vyvést z rovnováhy.

V případě výskytu alkoholové závislosti v rodině, zaujme dítě k těmto vzorcům chování určitý postoj. To můžeme sledovat v případě kazuistiky č. 2, kdy se obě starší dcery provdaly za muže, kteří měli problémy s alkoholem, stejně jako v dětství i jejich

otec. Toto jejich jednání bylo zcela nevědomé, řídily se pouze určitými vzorci chování, které znaly ze svého dětství netušíc, že se z jejich partnera, který se občas napije, může stát alkoholik. Stejně tak v případě kazuistiky č. 1 matka chlapců vyhledávala muže, který ji podvědomě připomínal jejího otce z dětství.

Vyhodnocení hypotéz:

Hypotéza 1: Rozpad rodiny znamená pro dítě prožívání negativních emocí. Poznatky, které jsem získala při analýze osobností a jejich rodinných poměrů jsem svoji hypotézu potvrdila.

Hypotéza 2: Rodina představuje rizikový faktor pro budoucí prokreační rodinu dítěte. Poznatky, které jsem získala při analýze osobností a jejich rodinných poměrů jsem svoji hypotézu potvrdila.

Hypotéza 3: Požívání alkoholu v rodině má za následek celkový rozpad rodiny. Poznatky, které jsem získala při analýze osobností a jejich rodinných poměrů, jsem svoji hypotézu potvrdila.

ZÁVĚR

Zpracováním bakalářské práce jsem se pokusila nastínit dopad negativního vlivu, který má při vývoji dítěte rodina s patologickými jevy. Pokusila jsem se poukázat na to, že dítě prožívá rozpad rodiny daleko více, než si mnozí rodiče uvědomují. Absence jednoho nebo obou rodičů a tím pádem rozvrácení tradičního vzorce rodiny má na děti celou řadu dopadů. Způsobů, kterými se se situací dítě vyrovná nebo nevyrovná, je celá řada. Tyto způsoby vyrovnání jsou úzce spjaty s každým jedincem. Bezesporu se ale dá říci, že ztráta rodiče nebo jeho nepřítomnost, ať už z jakéhokoli důvodu, má na dítě značný dopad.

Hlavní potíže negativního dopadu však tkví ve skutečnosti, že děti z nefunkčních rodin jednoduše nemají každodenně dostupný vzorec správného uspořádání a chování v období, kdy se formuje jejich základní pohled na svět, na mezilidské vztahy a na zákonitosti rodinného soužití. Správným uspořádáním mám na mysli klasický model rodiny, tedy matka a otec spolu s dětmi, ve vzájemně fungujících vztazích. Dlouhodobý dopad na život dětí z rozvrácených rodin se nejčastěji projevuje potížemi s navázáním a popřípadě udržením partnerského vztahu. Jako důvod se nabízí myšlenka, že pokud dítě nebo mladý člověk žije v prostředí, kde je pouze jedna rodičovská autorita, a ta tedy zcela logicky prosazuje svoji vůli a ne řešení založené na konsenzu dvou rovnocenných partnerů, pak i dítě bude v budoucnosti s největší pravděpodobností prosazovat stejný model rozhodování. Vystává otázka, do jaké míry může rodinné prostředí ovlivnit potíže se vztahy, neschopnost se otevřít druhým a jiné potíže v mezilidské komunikaci. Na straně jedné zde bezesporu bude stát samotná osobnost a povaha jedince, na straně druhé právě zmíněné prostředí, ze kterého vzešel. Podle všeho má skutečnost, že dítě pochází z rozvrácených rodinných poměrů, v tomto ohledu, na jeho budoucnost veskrze negativní účinky.

Případy v empirické části mé práce mají funkci příkladů, které dokazují, že je opravdu přímá spojitost mezi stylem výchovy osobnosti a jejím psychickým a duševním zdravím. Bylo by potřeba většího vzorku případů, aby bylo možné vyvozené závěry zobecnit. Proto by měla být empirická část chápána spíše jako doplnění té teoretické. Případně snaha o potvrzení vyřčených teorií i z praxe. Rozsah této práce mi ovšem neumožňuje se tomuto závažnému problému věnovat do hloubky a ráda bych jej analyzovala eventuálně ve své další práci.

Cíl byl splněn, dokázala jsem úspěšně aplikovat poznatky z teorie do praxe a potvrdit tak své hypotézy.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů:

- BAKALÁŘ, E., a kol. *Rozvodová tématica a moderní psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1089-2.
- BARNEYOVÁ, P., SAVARY, L. *Jak nevychovat dítě s pocitem méněcennosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-192-4.
- COLOROSOVÁ, B. *Krizové situace v rodině*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.
- ČÁP, J. *Psychologie pro učitele*, 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.
- DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1986.
- FORWARD, S. *Když nám rodiče ničí život*. 1. vyd. Praha: Motto, 2008. ISBN 978-80-7246-417-3.
- HARTL, P. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Budka, 1993. ISBN 80-901549-0-5.
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. 3. vyd. Praha: Avicenum, 1974.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. ISBN 80-7169-195-X.
- LANGOVÁ, M., VACÍNOVÁ, M. *Jak se to chováš?!* 1. vyd. Praha: Empatie, 1994. ISBN 80-901618-5-5.
- LEMAN, K. *Sourozenecké konstelace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-430-3.
- MÁCHOVÁ, J. *Duševní hygiena rodinného života*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1974.
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 3. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-853-8.
- MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-085-5.

- MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* 2. vyd. Praha: Portál, 1993. ISBN 80-85282-78-X.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0332-7.
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
- NEŠPOR, K., CSÉMY, L. *Alkohol, drogy a vaše děti*. 4. vyd. Praha: Besip, 1997.
- PELIKÁN, J. *Výchova pro život*. 1. Vydání. Praha : ISV, 1997. ISBN 80-85866-23-4.
- ROGGE, J. *Dětské strachy a úzkosti*, 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-237-8.
- ROZSYPALOVÁ, M., ČECHOVÁ, V., MELLANOVÁ, A., *Psychologie a pedagogika I*. 1. vyd. Praha: Informatoriu, 2003. ISBN 80-7333-014-8.
- ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- ŠMOLKA, P. *Manželská a rodinná trápení*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-448-9.
- ŠMOLKA, P., MACH, J. *Manželská a rodinná trápení*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-448-9.
- ŠOLCOVÁ, I. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2947-3.
- ŠPAŇHELOVÁ, I. *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2698-4.
- ŠPAŇHELOVÁ, I. *Průvodce dětským světem*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1907-8.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
- VYMĚTAL, J. *Úzkost a strach u dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-830-9.

Seznam použitých internetových zdrojů

AZCITÁTY. *Neznámý autor*. [online]. © 2009-2013 [cit. 2014-02-13]. Dostupné z: <http://azcitary.cz/neznamy-autor/23484/>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Podíl dětí narozených mimo manželství v letech 1950 – 2012* [online]. 19. 8. 2013a [cit. 2014-02-13]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/podil_deti_narozenyh_mimo_manzelstvi_v_letech_1950_2012

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Rozvodovost* [online]. 19. 8. 2013b [cit. 2014-02-13]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

LEMAN, K. *Když otec opustí dceru*. [online]. © 1998-2013 [cit. 2014-02-10]. Dostupné z: <http://www.vira.cz/Texty/Clanky/Kdyz-otec-opusti-dceru.html>

LEVI, V. L. *Vladimír Lvovič Levi citáty*. [online]. © 2007-2013 [cit. 2014-02-13]. Dostupné z: <http://citaty.net/autori/vladimir-lvovic-levi/>

PROCHÁZKA, J. *Citáty o manželství*. [online]. © 2007-2013 [cit. 2014-02-13]. Dostupné z: <http://citaty.net/citaty-o-manzelstvi/?page=3>

SVOBODA, M. *Citáty slavných osobností. Výroky, myšlenky, přísloví a aforismy*. [online]. © 2007-2013 [cit. 2014-02-13]. Dostupné z: <http://citaty.net/citaty-o-rodine/>

SVOBODA, P. *Neúplných rodin rychle přibývá, žije v nich už každé páté dítě*. [online]. © 2003–2014 [cit. 2014-02-13]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/finance/312677-neuplnych-rodin-rychle-pribyva-zije-v-nich-uz-kazde-pate-dite.html>

SEZNAM ZKRATEK

OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
CAN	Syndrom týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí

SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ A TABULEK

Seznam obrázků

Obrázek 1: Kresba patnáctiletého chlapce s poruchami chování	35
Obrázek 2: Kresba devítiletého chlapce se zkušeností domácího násilí	36
Obrázek 3: Kresba šestiletého děvčete na téma moje matka	43
Obrázek 4: Kresba sedmiletého chlapce na téma moje rodina	45

Seznam grafů

Graf 1: Podíl dětí narozených mimo manželství v letech 1950-2012.....	37
Graf 2: Roční počet rozvodů v letech 1950-2012.....	40

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Lucie Chodurová

Obor: Bezpečnostní studia

Forma studia: Kombinované studium

Název práce: Vliv rodiny na psychosociální vývoj dítěte

Rok: 2014

Počet stran textu bez příloh: 50

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 31

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 8

Počet ostatních zdrojů: 0

Vedoucí práce: PhDr. Albína Měchurová